

Şanlıurfa Şuayb Şehri Ören Yeri Kaya Resimleri¹

Başaran Doğu Göktürk²

ÖZET

Şuayb şehri, Şanlıurfa il merkezinin güneydoğusunda Özkent Köyü kadastro sınırlarına dahildir. Merkeze yaklaşık 85 km uzaklıkta konumlanan ören yerinin adı şehrin içerisinde bugün hala ziyaret edilen ve Şuayb peygamber makamı olarak adlandırılan odalardan gelmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan kaya resimleri Şuayb peygamber makamı olarak isimlendirilen alanın güneyindeki iki mekânda tespit edilmiştir. Karşılaşılan betimlemeler katalog tanımlamalarıyla birlikte biçim olarak sahip oldukları özelliklere göre başlıklara ayrılarak insan, süvari, at, deve, keçi ve geometrik şekiller gibi başlıklar altında ayrıca değerlendirilmiş, betimlemelerin benzerleri yakın coğrafyada ve Anadolu'daki örneklerle görsel olarak karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Şanlıurfa Ba'rûr Han, Eskişehir Seyitgazi Himmet Baba Kümbeti, Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi, Kütahya Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi gibi yapılarda karşılaşılan tasvirlerle aralarındaki benzer özellikler sebebiyle birçoğunun Orta Çağa tarihlendirilmesi gerektiği önerilmiştir. Adı geçen yapılarda karşılaşılan tamgalar yazılı dönem kaynaklarında da ele alınan Türk boylarına ait olup, inanç dünyalarında hala var olan şamanizm geleneklerini devam ettirdiklerini göstermektedir. Benzer anlatımların Şuayb şehrinde de görülmesi bölgede yaşayan Türk boylarının bunları meydana getirdiği düşüncesi çalışmada içerisinde öne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Şuayb, Petroglif.

Petroglyphs of Shuaib City Ruins, Şanlıurfa

ABSTRACT

The city of Shuaib is included in the cadastral borders of Ozkent Village, southeast of the city center of Şanlıurfa. The name of the ruins, which are located approximately 85 km from the city center, comes from the rooms called the Shuaib prophets' house, which are still visited today. Petroglyphs, which constitute another subject of the study, were identified in two areas south of the area the Shuaib prophets' house. The petroglyphs are discussed together with the catalog definitions and were divided into headings according to their formal characteristics and are evaluated separately under headings such as human, cavalry, horse, camel, goat and geometric shapes. Similar depictions were visually compared with examples from nearby and Anatolia. It has been suggested that many of the samples encountered in structures such as Şanlıurfa Ba'rûr Caravanserai, Eskişehir Seyitgazi Himmet Baba Tomb, Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Masjid, Kütahya Yapılcan Village Hıdırlık Tomb should be dated to the Middle Ages due to their similar characteristics. The tamgas encountered in the mentioned structures belong to Turkish tribes that are also discussed in written period sources and show that they conserved the shamanistic traditions that still exist in their belief world. The fact that similar depictions are also seen in the city of Shuaib has been highlighted in the study as the idea that Turkish tribes living in the region created these.

Keywords: Şanlıurfa, Shuaib, Petroglyph.

¹ Bu araştırma T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünden alınan 22.01.2024 tarih ve E-77734899-161.99-4680934 sayılı izinle Şanlıurfa Müze Müdürlüğü Başkanlığı denetiminde gerçekleştirilmiştir. Saha araştırması esnasında yardımlarını esirgemeyen Müze Araştırmacısı İbrahim Halil Şenol beyefendiye teşekkür ederiz.

² bdgokturk@harran.edu.tr, Dr. Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Şanlıurfa. ORCID: 0000-0002-5069-1220.

1 GİRİŞ

Neolitik dönemin beşiği olan Şanlıurfa il sınırlarında arkeolojik faaliyetler uzun yıllardan bu yana sürdürülürken, birçok yeni yüzey araştırması ve kazı çalışmaları da devam ettirilmektedir. Göbeklitepe ve Harran Şehri Kazıları başta olmak üzere Karahantepe ve Sayburç gibi Neolitik alanlar dışında Soğmatar ve Şanlıurfa Kalesi gibi önemli noktalarda da araştırmalar bulunmaktadır. Bu önemli noktalardan biri de içerisinde kaya resimleri bulunduran ve üzerinde hâlâ yerel halkın hayatını sürdürdüğü ve antik kent harabelerini barındıran Şuayb şehridir.

Şanlıurfa'nın Harran ilçesi Özkent köyü kadastro sınırları içerisinde kalan Şuayb şehri, Şanlıurfa kent merkezine Harran ilçesi üzerinden yaklaşık 85 km uzaklıkta konumlanmaktadır. Aynı yol üzerinde tarihi Harran Şehri ve Ba'rûr Han'ı gibi turizm potansiyeli yüksek noktalarla birlikte kuzeyinde Soğmatar yerleşimi ve Karahantepe bulunmaktadır. Ören yerinin isim kökeninin, Kuran-ı Kerim'de adı geçen Şuayb peygamberin burada yaşadığı inancından geldiği düşünülmektedir. Anlatıya göre, kent ilk kez Şuayb Peygamber tarafından kurulmuş ve kendisi burada peygamberlik görevini yerine getirmiştir. Sonraki dönemde Hz. Musa da, kendisine peygamberlik verilmeden önce bu şehre gelerek Şuayb Peygamber ile görüşmüş ve onun kızlarından birisiyle evlenip Tek Tek Dağlarında 10 yıl çobanlık yapmıştır (A. C. Kürkçüoğlu ve Güler, 2010, s. 64).

Günümüzde kentin içerisinde hala kayadan oyulmuş bir mekân halk arasında “Şuayb Peygamberin Makamı” olarak ziyaret edilmektedir. Araştırma içerisinde incelenen kaya resimleri, peygamber makamı olarak bilenen mekânın güneyine konumlanmaktadır. Şuayb şehrindeki bu kaya resimlerinin bir kısmı ilk kez Servet Somuncuoğlu tarafından “Taştaki Türkler” isimindeki kitabında tanıtılmıştır (Somuncuoğlu, 2008)³. Tarafımızdan gerçekleştirilen bilimsel çalışma ile kaya resimlerinin tek bir mekânda sınırlı olmayıp, bir yeraltı odasında daha varlıkları ortaya konmuştur. Araştırma içerisinde Şuayb şehrinin tarihi, mimarisi ve yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilerek kaya resimleri katalog çalışması şeklinde envanter numaraları, çizimleri ve fotoğraflarıyla birlikte ele alınmıştır. Ardından kaya resimlerinin benzerlerinin nerelerde bulunduğu değerlendirilerek, hangi teknikler kullanılarak ne zaman ve kimler tarafından yapıldıklarıyla ilgili genel değerlendirmede bulunulacaktır.

2 ŞUAYB ŞEHİRİ TARİHİ HAKKINDA BİLİNENLER, KENTİN MİMARİSİ VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ören yeriyle ilgili bilimsel çalışmalar oldukça sınırlıdır. Max von Oppenheim'in 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında fotoğrafladığı ören yerinde sonraki dönemde kapsamlı herhangi bilimsel bir çalışma yürütülmemiştir. Ardından 20. yüzyılın başında Tur'abdin bölgesine iki kez gezi düzenleyen Gertrude Bell'in Şuayb şehriden geçtiği,

³ Ömrünü Türk dünyası araştırmalarına adanmış Servet Somuncuoğlu'nun ruhunu burada yâd ediyoruz.

fotoğraflardan hareketle belirlenmiştir (Bell, 1982, tbls. 253-256). Bell'in fotoğraflarında, şehirde yarım daire kemerli ve üçgen alınlıklı yapılar olduğu görülmektedir. Bahsi geçen kemerli yapı veya üçgen alınlıklı mimari öğelerden çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca Bell, şehrin oldukça geniş bir alana yayıldığından bahsetmektedir. Kayaya oyulmuş konutlar, mezarlar ve apsis kısmını belirleyemediği ancak neflerinin belirgin olduğu kilise olması muhtemel bir yapı olduğundan da söz etmektedir (Bell, 1982, s. 151). Bunlar dışında Türkiye'nin doğusunda yaptığı yüzey araştırması sırasında Harran ve Soğmatar gibi şehirleri de inceleyen Sinclair'ın, Şuayb şehriyle ilgili bilgiler verdiği bilinmektedir (Sinclair, 1990, ss. 189-191). Bölgeyle ilgili Cihat Kürkçüoğlu ve Selahaddin Eyyubi Güler'in sonraki dönemde incelemeleri olmuş, ancak arkeolojik bir çalışmaya dönüşmemiş, yerinde tespit diyebileceğimiz araştırmalarla değişik yayınlarda bölgeden bahsetmişlerdir (A. C. Kürkçüoğlu, 2002; A. C. Kürkçüoğlu ve Güler, 2010). Son birkaç yıl içerisinde bölgenin Arkeolojik envanterinin çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapılmak istense de bu faaliyetlerin de devamı gelmemiştir (Polat ve diğerleri, 2021). Bu sebeplerle kentin tarihiyle ilgili elimizdeki bilgiler geniş bir bakış açısında kalarak ayrıntılara hâkim olmayı zorlaştırmaktadır. Ancak ören yerindeki mimari kalıntıların özellikle duvar örgülerinden ve pencere tiplerinden yola çıkarak yapılan tarihlendirmede MS. 4. yüzyıla ait yapılarla benzerlikler gösterdikleri aktarılmaktadır (Bell, 1982, s. 151; Sinclair, 1990, s. 190; A. C. Kürkçüoğlu ve Güler, 2010, s. 64). Kürkçüoğlu tarafından ören yeri içerisinde biri günümüzde kullanıma devam edilen toplam üç mescit yapısı olduğu belirtilmektedir (C. Kürkçüoğlu, 2013, s. 198). Bunların kitabelerinden birinde Kelime-i Tevhit bulunduğu aktarılırken diğer kitabelerin okunamadığı söylenmektedir. Sinclair'ın verdiği bilgilerde Şuayb Şehri Arap işgallerinin ilk üç yüz yılı boyunca aktif bir şekilde iskâna sahiptir ve Arapça konuşan Hristiyan nüfuslu bir merkezdir. Şuayb Şehri'nin isminin Arapçada "Eski İnsan Şehri" anlamına geldiği de aktarılmaktadır. Kentin güneyinde Oppenheim tarafından da zikredilen ve Araplara ait bir İslâmi dönem mezarlığı vardır (Bell, 1982, s. 151). Kûfi tarzdaki mezar taşları İslâm döneminin ilk 300 yılına (910) aittir. Şehrin 1260 yılındaki Moğol istilası döneminde veya 18. yüzyıl içerisinde terkedildiğine yönelik bilgiler bulunmaktadır (Sinclair, 1990, s. 190).

Ören yeri merkezinde, çok sayıda kayaya oyulu mekânlar bulunurken, kentin etrafının da surlarla çevirili olduğu ve karşılaşılan odalardan bazılarının mezar olma ihtimali şu an için değerlendirilmektedir. Ayrıca bu mekânların üzerine kesme taşlardan yapılar inşa edilmiş, yapıların bazı duvar ve temel kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir (Fotoğraf 1). Kayaya oyularak yapılan mekânlara geçişler basamaklar veya rampaya benzer koridorlarla (*dromos* benzeri) sonlanan kapılarla sağlanmaktadır (Fotoğraf 2). Kapılar ile basamaklı veya rampalı koridorlar her zaman aynı eksenle konumlanmamaktadır. Bunun yanında pencere olarak tasarlandığı görülen ikili açıklık uygulamaları da dikkat çeker (Fotoğraf 2). Mekânların iç kısmında belirli bir düzen göstermeyen duvara oyulmuş birçok niş göze çarpmaktadır. Şuayb peygambere atfedilen odalardan birinin zemininde *mangala* oyunu için tasarlandığı düşünülen sıra halindeki çukurlar dikkat çeker (Fotoğraf 2). Yörede sevilen ve uzun yıllardır devam ettirilen bu oyun daha önceleri yere çukurlar açılarak

oylanmış (Etgü, 2016). Mekânlardan birinde dikey olarak kazınmış *Tabula Ansata*⁴ benzeri uygulama bulunması odalardan bazılarının mezar olma ihtimalini ve araştırmacıların kentin meydana getirilişi üzerine yaptıkları tarihlendirme önerileri hakkındaki düşünceleri de destekler (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 1. Şuayb şehri ören yerindeki antik döneme ait blok taşlardan yapı kalıntıları ve kayaya oyulmuş mekân örnekleri⁵.

Fotoğraf 2. Şuayb Peygamberin makamı olduğu öne sürülen kayaya oyma mekânın genel görünümü ve olası *mangala* çukurları.

⁴ Tanım için bakınız (Murray ve Murray, 2013, s. 597).

⁵ Çalışma içerisinde kaynak gösterilmeyen tüm çizim ve fotoğraflar yazara aittir.

Fotoğraf 3. Kazınarak yapılmış *Tabula Ansata* benzeri uygulama.

3 KAYA RESİMLERİ

Şuayb şehrindeki petrogliflerden birkaçı daha önce Servet Somuncuoğlu tarafından fotoğraf kataloğu şeklinde tanıtılmıştır (Somuncuoğlu, 2008). 1 numaralı mekân olarak adlandırdığımız yerdeki tasvirlerden bazıları bu eserde görülebilmektedir (Fotoğraf 4). Ancak mekânlarda yaptığımız incelemelerde tasvirlerin sayısının daha fazla olduğu anlaşılmış ve 2 numaralı mekândaki tasvirler ilk kez çalışma içerisinde ele alınmıştır. 1 numaralı mekân olarak tanımlanan yer, köy halkı tarafından resimli mağara olarak bilinmektedir. Araştırmanın bu kısmında tasvirlerin mekânlara göre tanımları, bulundukları cephelere ve mekânın dışından içine doğru sırayla ele alınmıştır. Bu sıralamaya göre tasvirlerle envanter numarası da tanımlanmıştır. Örneğin; envanter numarası “Ş1.i.1.3.” içerisindeki sıralama, “Ş” Şuayb şehrini, “1” rakamı oda numarasını, “i” harfi tasvirlerin bulunduğu cephenin içeride “d” harfiyse dışarıdaki cephede olduğunu, sonraki “1” rakamı hangi cephe olduğunu, sondaki “3” rakamı ise aynı cephedeki üçüncü tasvirin numarasını temsil etmektedir. Numaranın okunuşu şöyledir: “Şuayb şehri, 1 numaralı mekân, iç birinci cephe, 3 numaralı tasvir”.

Fotoğraf 4. Şuayb şehri uydudan mekânların görünümü (HGM Küre uygulamasından alınmıştır 01.04.2024).

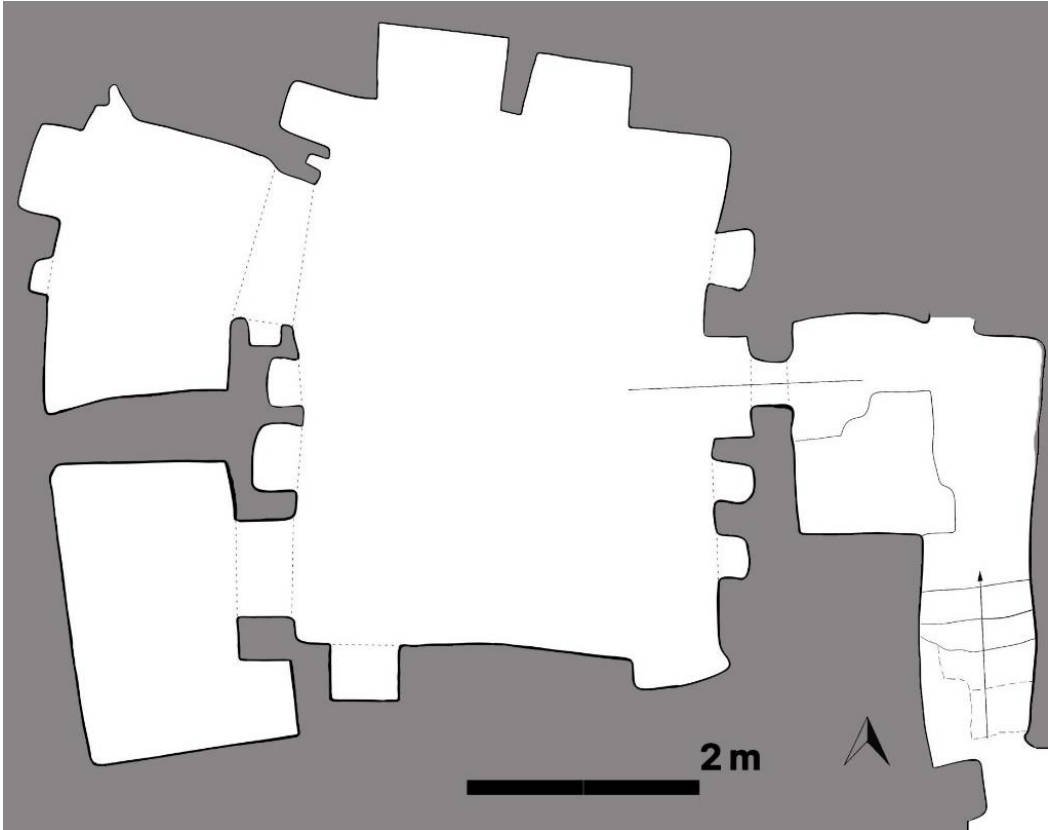

3.1 1 Numaralı Mekân

Mekân, ören yerinin doğusunda etrafı dikdörtgen biçiminde kuru duvar sırasıyla örülü Şuayb peygamberin makamı olduğuna inanılan noktanın güneyine konumlanır (Fotoğraf

4). Odalara geçiş, ana kaya kot seviyesinin yaklaşık 2,0 m aşağısına beş basamakla güney kuzey yönünde uzanan basamaklarla sağlanmaktadır (Çizim 1). Basamakların bitiminde bulunan iki kapı açıklığından batıdakiyle iç mekâna geçilir (Fotoğraf 5). Belirli bir simetrisi olmayan kayaya oyulmuş bu odaların duvar kenarları ve tavanı yapımındaki işçilikten kaynaklı düz olmayan bir kesite sahiptir. Orta kısmın tüm cephelerinde çeşitli işlevler için kullanılan nişler, oymalar ve hayvan veya başka bir şeyi sabitlemek amacıyla kullanılan bağlama noktaları vardır. Bu bağlama noktaları Oppenheim tarafından çekilen fotoğrafta sağlam olarak karşımıza çıkarken günümüzde tahrip olmuş biçimde bulunmuştur (Fotoğraf 9). Batı yönündeki cephenin iki kanadına oyularak yapılmış yarım daire kemer görünümlü birer kapı açıklığıyla daha küçük iki odaya geçilmektedir. Bu odaların da duvarlarında nişler ve oyuklar görülmektedir. Tasvirler kapı açıklığının solundan sağına doğru saat yönünde sıralanarak ele alınmıştır.

Çizim 1. 1 numaralı mekânın plânı.

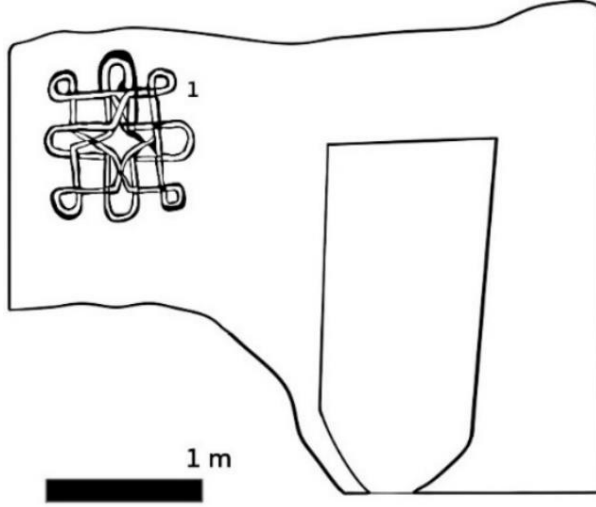
3.1.1 1 Numaralı Mekânın Kapı Cephesi

Merdivenden sonra batı yönündeki kapı açıklığının olduğu cephede tek tasvirle karşılaşmıştır. Kapı açıklığını güneyine konumlanan tasvir şöyle tanımlanmaktadır.

Fotoğraf 5. 1 numaralı mekânın kapı cephesi görünümü.

Çizim 2. 1 numaralı mekânın kapı cephesinin çizimi.

Fotoğraf 6. Ş1.d1.1 envanter numaralı şeklin ayrıntılı görünümü.

Envanter no: Ş1.d1.1. Kayaya oyulmuş mekâna güney kuzey yönlü merdivenlerle ulaşılırken kapı açıklığı doğu yönüne bakmaktadır. Kapı açıklığının solundaki ana kaya yüzeyine ortada dört kol ve bu kolların merkezinde yine dört kollu bir yıldız şekli veya kolları birbirine eşit uzunlukta haç benzeri şekil kazınmıştır. Bu kısmın kollarını oluşturan konturların üstünden ve altından geçerek kolları kısmen çevreleyen kare bir alan vardır. Bu kare alanın köşelerinden dışarıya doğru taşan daire şeklinde düğümler oluşturulmuştur. Kare alan ve ortadaki kolların konturları birbiri içine geçerek merkez noktada dört kollu yıldız görünümü verirken aynı zamanda kollar arasında değişik düğüm formları oluşturur (Fotoğraf 5, 6, Çizim 2).

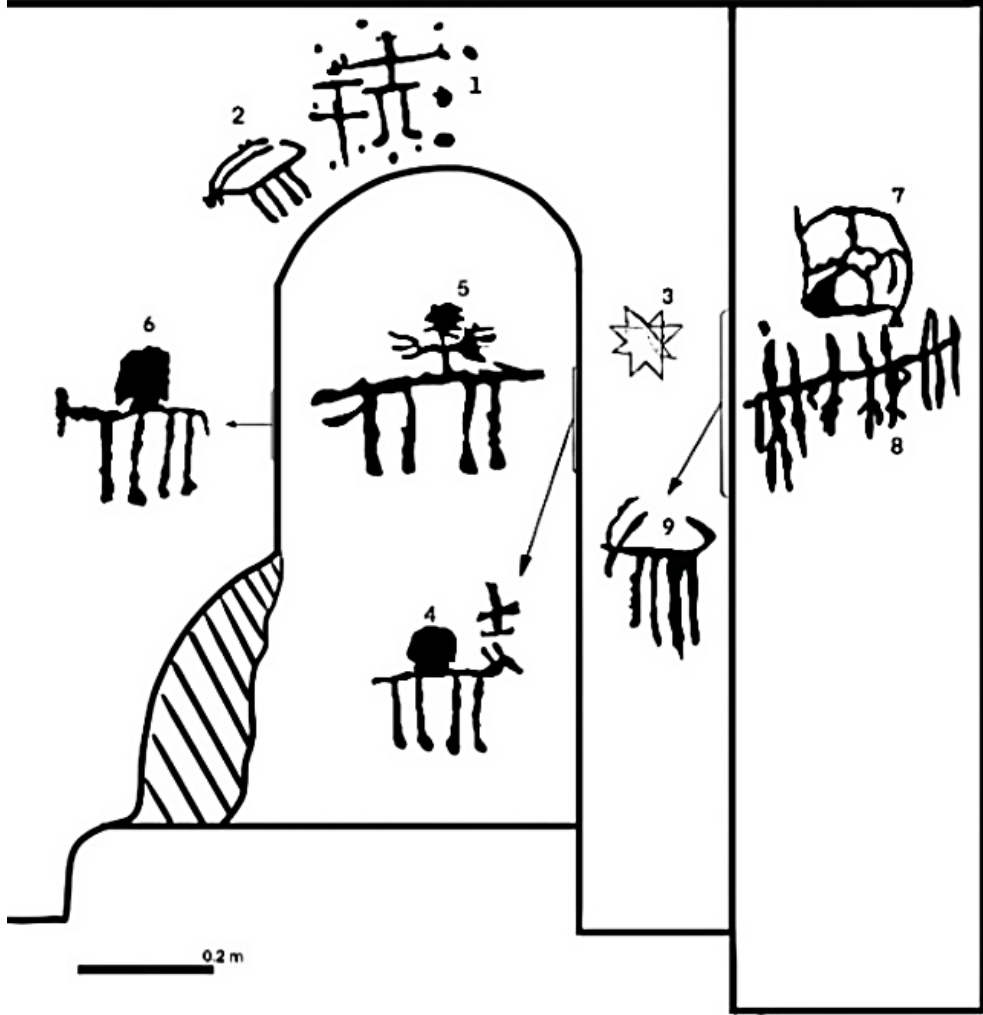
3.1.2 1. Mekân 1. İç Cephe

Mekânın içine geçildiğinde salon sayılabilecek geniş odanın solunda bir niş bulunmaktadır. Tasvirler nişin yukarı kısmından başlamakta ve niş içerisindeki örneklerle devam etmektedir. Nişin sol ve sağ iç yüzlerinde bulunan betimlemelerin çizimleri oklarla genel çizim üzerinde ayrıca gösterilmiştir. Odanın batısına geçişi sağlayan açıklığın kenarlarında da tasvirler bulunmaktadır. Duvar yüzeyinde dokuz betimleme görülür.

Fotoğraf 7. İç Mekân 1. Cephe genel görünümü.

Çizim 3. İç Mekân 1. Cephe genel çizimi.

Envanter no: Ş1.i1.1. Tasvirin başı nokta biçiminde iki kulağa sahiptir. Kolları iki yana açık verilen figürün kolları ve bacakları cetvelle çizilmiş kadar düzgün betimlenmiştir. Sol elinde aşağıya doğru uzanan bir nesne taşımaktadır. Bacakları ve ayakları belirgin olan tasvir kazıma ve nokta vuruş teknikleriyle oluşturulmuştur. Tasvirin önemini belirtmek için etrafında daireye yakın bir çerçeve oluşturacak şekilde uygulamalar vardır.

Envanter no: Ş1.i1.2. Başından geriye doğru uzanan yay biçimindeki boynuzları nedeniyle keçi olarak tanımlanan hayvan tasviridir. Vücudu sola ve aşağıya dönük biçimde verilen hayvanın kuyruğu yukarıya kalkıktır. Bacakları birbirine paralel ve eşit uzunluktaki hayvan kazıma tekniklidir.

Envanter no: Ş1.i1.3. Yatay ve dikey düzlemde yerleştirilmiş iki dörtgenin birbirini keserek kollarının uç kısımlarının “V” biçiminde içe doğru çekilmesiyle meydana getirilen şekil kazıma tekniklidir. Geometrik sayılabilecek sekiz kollu yıldızı andırmaktadır.

Envanter no: Ş1.i1.4. Kaya yüzeyine oyulan nişin sağ iç yüzeyine işlenen ve başı sağa dönük verilen hayvan sırtında daireye benzer bir uygulamaya sahiptir ki bu yüklü olduğunu göstermektedir. Baş, kulak, toynak ve kuyruk gibi özellikleri sebebiyle at olarak tanımladığımız betimleme kazıma ve nokta vuruş tekniğiyle meydana getirilmiştir. Başının üstündeki formun ne olduğu tam olarak anlaşılamamıştır.

Envanter no: Ş1.i1.5. Duvar yüzeyinde girinti yapan nişin ana yüzeyindeki betimleme sırtındaki binicisi sebebiyle süvari olarak tanımlanmıştır. Hayvanın baş, kulak, gövde, kuyruk gibi özellikleri ve benzer örneklerden hareketle at olarak tanımlanmıştır. Binicisinin kolları iki yana yatay biçimde açıktır. Parmakları özensiz biçimde işlenmiştir. Oldukça stilize tasvir sağa dönüktür. Nokta vuruş ve kazıma tekniğinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Envanter no: Ş1.i1.6. Nişin sol iç yüzünde bulunan tasvir tam karşısında yer alan yüklü at betimlemesiyle benzerlik göstermektedir. Baş kısmında kulaklarından sadece biri bulunur. Gövdesinin yukarı kısmında yüklü olduğunu belirten yarım daire benzeri bir uygulama vardır. Kazıma ve nokta vuruş teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Envanter no: Ş1.i1.7. İç içe çizilmiş daireye yakın iki formdan oluşur. Daireler birbirlerine yatay ve dikey düzlemde oluşturulmuş dört hatla birbirine bağlanır. Geometrik şekle sahip bu örnek nokta vuruş ve kazıma teknikleri birlikte kullanılarak meydana getirilmiştir.

Envanter no: Ş1.i1.8. Stilize edilmiş dans eden yedi farklı insan figürü nokta vuruş ve kazıma tekniği birlikte kullanılarak oluşturulmuştur. Sıranın en solundaki insanın elinde mendil benzeri bir uygulama dikkat çeker. İnsanların kolları tek bir hat şeklinde bir kerede meydana getirilmiş gibi görünmektedir. En sağdaki iki insanın bacakları verilmeden bırakılmıştır.

Envanter no: Ş1.i1.9. Başından çıkan çizgilerin keçi boynuzuna benzemesi nedeniyle keçi olarak tanımladığımız tasvir kazıma ve nokta vuruş teknikleriyle meydana getirilmiştir. Baş kısmı sola dönüktür. Kuyruk kısmı havaya kalkık hatta bir kısmı da öne doğru kıvrık biçimdedir.

3.1.3 1. Mekân 2. İç Cephe

Mekâna geçişte kapının tam karşısındaki cephedir. Tasvirler cephenin orta bölümündeki nişlerin yukarısında ve sağ kanattaki kapı açıklığının sağ kenarında bulunmaktadır. Ana kaya yüzeyinde önceki kullanımlardan kalma is tabakaları ve hayvan bağlamak için kullanıldığı düşünülen oyuklar vardır. Cephe yüzeyinde on iki tasvir tespit edilmiştir (Çizim 4). Tell Halaf kazılarının sembol ismi Max von Oppenheim, 1899 yılında geçtiği Şanlıurfa bölgesinden, Şuayb şehriyle ilgili bize fotoğraflar bırakmıştır (Fotoğraf 8). Bu fotoğraflardan birinde araştırmamızda incelediğimiz ve 1 numaralı mekân olarak

adlandırdığımız noktada kaya resimleri de açıkça seçilebilmektedir⁶. Hem nişlerin olduğu bölümdeki betimlemeler hem de solda yer alan kapı kenarındaki insan topluluğu bu fotoğrafta rahatlıkla görülmektedir. Cephede tespit ettiğimiz betimlemelerden 11 ve 12 numara haricindekiler belirgindir.

Fotoğraf 8. Max von Oppenheim arşivinden Şuayb şehrindeki kaya resimlerini gösterir fotoğraf⁷.

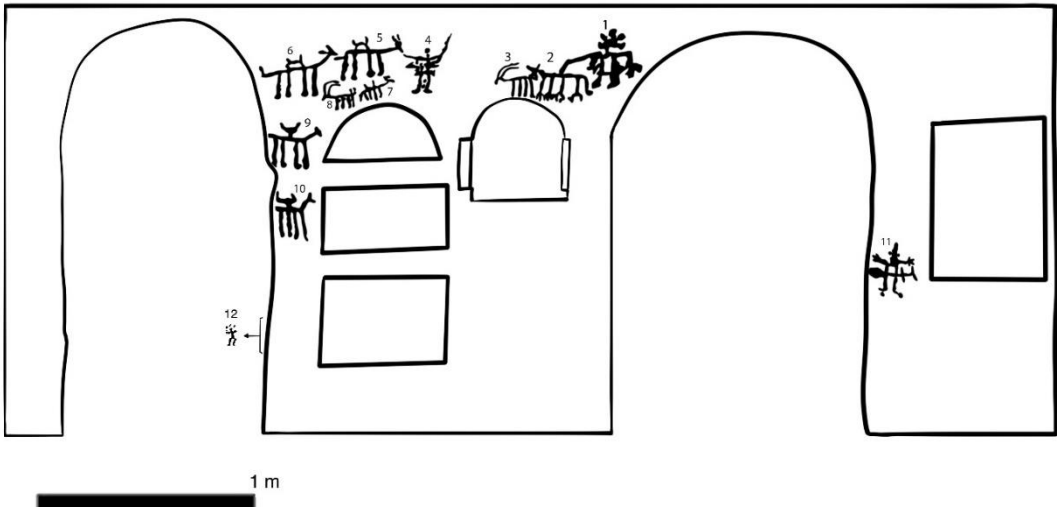
Fotoğraf 9. İç mekân 2. cephe genel görünümü.

⁶ <https://arachne.dainst.org/entity/44155?fl=20>

⁷ Oppenheim kataloğundan yararlanmamızı sağlayan ve kullanım izni veren Ulrich Heider'e teşekkür ederiz.

Çizim 4. İç mekân 2. Cephenin genel çizimi.

Envanter no: Ş1.i2.1. Ana kayaya oyulmuş duvarın en yukarı kısmında bulunan sola dönük kazıma tekniğindeki tasvir, baş, kol, gövde ve bacak gibi vücut özellikleri sebebiyle insan olarak tanımlanmıştır. Tasvirin kafasında beş dişe sahip başlık biçimi konumlanmıştır. Kolları iki yana dirsekleri aşağıya dönük biçimde kırık olarak verilmiştir. Elleri vücuduna göre oldukça büyüktür. Sol kolundan çıkan kalın bir kontur sol kısmında bulunan yırtıcı hayvanın boynuna doğru uzanmaktadır.

Envanter no: Ş1.i2.2. Hemen sağında bulunan insan tasvirinin sol aşağısına konumlanan figür baş, gövde, kuyruk, pençe gibi ayrıntılarından hareketle yırtıcı olarak tanımlanmıştır. Bacakları kuş pençesine benzeyen üçlü parmaklarla sonlanmaktadır. Baş kısmında kulakları profilden dik biçimde çizilmiş, kafasıysa sağındaki keçi tasvirinin arkasına

saldırmış ve ısırılmış görünümde kazınmıştır. Sola dönük verilen hayvan nokta vuruş ve kazıma tekniğiyle oluşturulmuştur.

Envanter no: Ş1.i2.3. Duvar yüzeyinin yukarı kenarındaki sola dönük kazıma teknikli tasvir gövde özellikleri ve başından çıkarak geriye doğru uzanan yay biçimli boynuzları sebebiyle keçi olarak tanımlanmıştır. Hemen sağında bulunan yırtıcı hayvan tarafından arka tarafından ısırılmayı belirtecek biçimde boynu aşağıya doğru eğiktir.

Envanter no: Ş1.i2.4. Gövde özellikleri sebebiyle insan olarak tanımlanmıştır. Baş kısmı yuvarlak, kolları iki yana hafif yukarıya kalkık biçimde betimlenmiştir. Sağ elinde kılıç biçiminde nesne tutmaktadır. Sol eliyse solundaki at olarak tanımlanan hayvanın başına uzanmaktadır. Tasvirin gövdesinde kıyafetini göstermek için yapıldığını düşündüren işlemler görülür.

Envanter no: Ş1.i2.5. Baş, kulak, boyun, gövde, toynak ve kuyruk gibi özellikleri sebebiyle at olarak tanımlanan tasvir duvar yüzeyinin yukarı kısmında bulunmaktadır. Gövdesine kazınmış form nedeniyle atın eyerli olduğu görülmektedir. Sağa dönük olan at nokta vuruş ve kazıma tekniklerinden müteşekkildir.

Envanter no: Ş1.i2.6. Sağına konumlanan at tasviriyle gösterdiği benzer özellikler nedeniyle at olarak tanımlanan betimleme sağa dönüktür. Sağındaki atı takip eder biçimde verilen hayvanın eyerli olduğu görülmektedir. Kazıma tekniğindeki tasvirin kuyruğu hafif havaya kalkık biçimdedir.

Envanter no: Ş1.i2.7. Sağa dönük verilen ve yukarısına kazınan at tasvirleriyle birlikte aynı yerdeki hayvan daha küçük betimlenmiştir. Boyutu ve baş, boyun, gövde ve sırtında bulunan eyerli görünümüyle at olarak tanımlanmıştır.

Envanter no: Ş1.i2.8. Keçi olarak tanımlanan tasvirin baş kısmından gövdesine doğru kıvrılan yay biçimli boynuzlara sahiptir. Kazıma tekniğinde sola dönük verilen hayvanın kuyruk kısmı da havaya kalkıktır.

Envanter no: Ş1.i2.9. Yüzeyde karşılaşılan at tasvirleriyle gösterdiği benzerlikler ve baş, boyun, toynak gövde, kuyruk şeklinden hareketle at olarak tanımladığımız tasvirin sırtında eyere benzeyen uygulama mevcuttur. Sağa doğru yönelen hayvan kazıma ve nokta vuruş teknikleriyle hakkedilmiştir.

Envanter no: Ş1.i2.10. Sağa doğru yönelen tasvir yukarıda bulunan at tasvirleriyle benzer özelliklere sahiptir. Atın baş, boyun, bacak, toynak, kuyruk gibi uzuvları belirgindir. Tasvir meydana getirilirken nokta vuruş ve kazıma teknikleri birlikte kullanılmıştır.

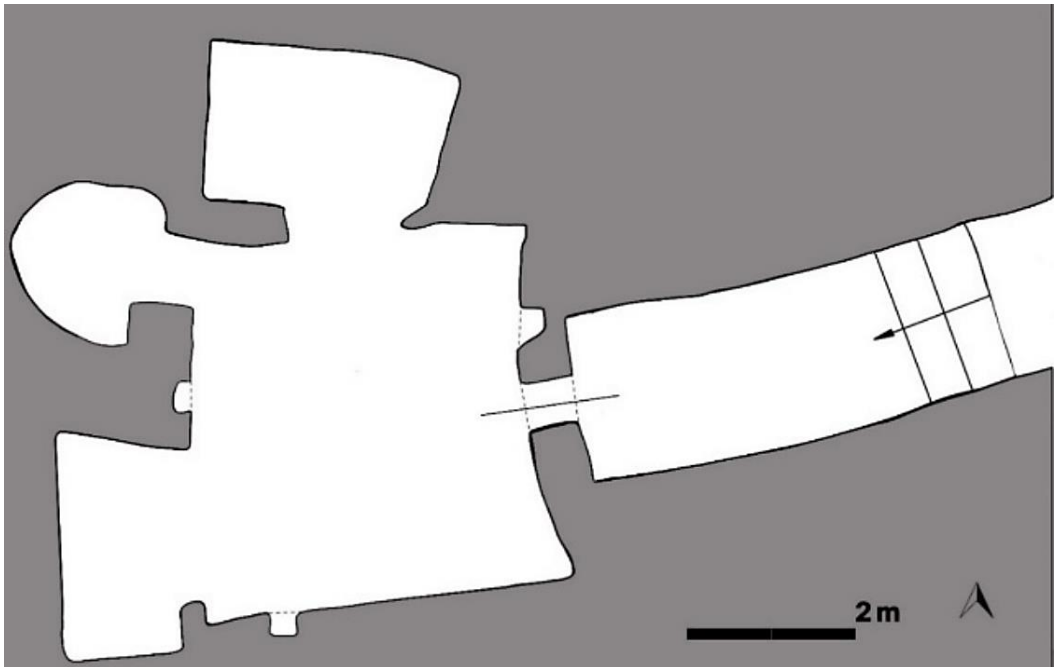
Envanter no: Ş1.i2.11. Mekâna geçişin karşısında bulunan sağdaki kapı açıklığının sağ kısmında, zemine yakın bölüme kazınan tasvir insan olarak tanımlanmıştır. Kafa kısmında başlık taktığını gösteren çıkıntılar görülen figürün kolları iki yana açık verilmiştir. Kolları hafif yukarı kalkık ve elinin parmakları görülecek şekilde belirtilmiştir. Kucağında kopuz/bağlama türünde bir enstrüman taşır biçimde kazınmıştır. Ayakta duran insan tasviri hafif sağa dönük ve kazıma tekniğiyle meydana getirilmiştir.

Envanter no: Ş1.i2.12. Tasvir, baş kol, gövde, bacak ve ayaklarının verilışı şekliyle insan olarak tanımlanmıştır. Başı ve kolları büyük tek noktalarla belirginleştirilmiştir. Sağ kolunu oluşturan noktalar birbirine bitişik olarak verilirken, sol kolunu oluşturan noktalar bitişik değildir. Figürün gövdesi sola doğru eğik biçimde verilmiştir.

3.2 2 Numaralı Mekân

Şuayb peygambere atfedilen yerin güneyinde, 1 numaralı mekânın doğusuna konumlanan 2 numaralı mekân, ören yerindeki benzerleri gibi anakayaya oyularak meydana getirilmiştir. Anakaya kot seviyesinden yaklaşık 2 m aşağıya konumlanan mekâna günümüzde sadece iki basamağı tespit edilebilen merdivenle inilmektedir (Çizim 5). Merdivenli bu geçiş kısmı molozlarla dolu olması sebebiyle yapının içerisine geçmek oldukça zordur. Kapı açıklığının ardından mekânda dörtgen plânlı bir ana bölüm görülür. Yapının batı yönünde birisi oval plânlı iki oda, Kuzey yönündeyse dörtgen plânlı ayrı bir odayla birlikte toplam üç hücre yapılmıştır. Duvarlar, tavan ve cephelerde işçilikten kaynaklı asimetrik bir görüntü hâkimdir. Tasvirler sırasıyla güney cephe, batı cephedeki dörtgen oda ve kuzey cephedeki odanın kapı açıklığının solunda konumlanmaktadır.

Çizim 5. 2 numaralı mekânın plânı.

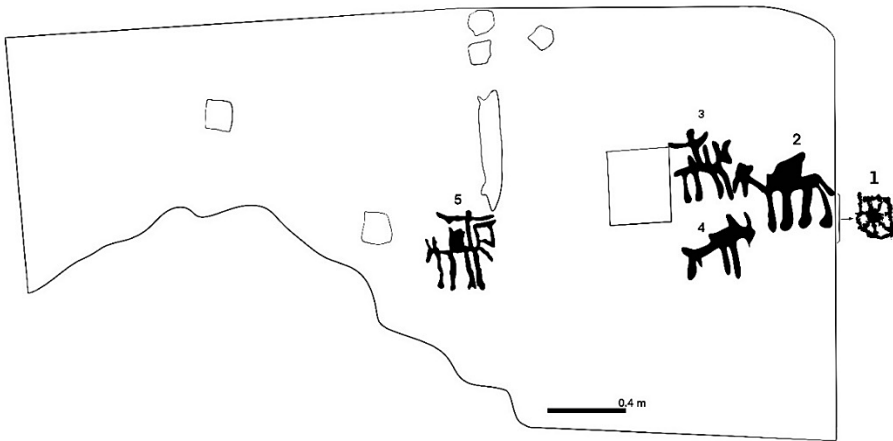
3.2.1 2. Mekân 1. Cephe

Yapının yaklaşık batı yönündeki açıklığından içeriye geçildiğinde solda kalan güney cephede toplam beş tasvir tespit edilmiştir (Fotoğraf 10, Çizim 6). Cephenin sol kısmında moloz tabakası bulunduğu için molozun arka kısmında herhangi bir tasvir olup olmadığı tespit edilememiştir. Diğer yapıda olduğu gibi burada da yüzeyde günlük kullanım için düzenlendiği düşünülen nişler bulunmaktadır. 1 numarayla gösterilen betimleme duvarın yan yüzeyinde kaldığı için çizimde okla gösterilmiştir. Tasvirler sırasıyla şöyledir.

Fotoğraf 10. 2. mekân 1. cephenin genel görünümü.

Çizim 6. 2. Mekân 1. cephe ve tasvirlerin çizimi.

Envanter no: Ş2.i1.1. Şekil kareye yakın bir biçime sahiptir. İç kısmını ortalayan bir daire formu alan nokta vuruşlarla boşaltılarak şeklin köşelerine ve kenarlarına doğru yedi farklı kolla devam ettirilerek kareye yakın şeklin iç kısmı yedi bölüme ayrılmıştır. Nokta vuruş teknikli şekil 1 numaralı mekândaki daire şekliyle de benzerlik gösterir.

Envanter no: Ş2.i1.2. Baş, gövde, toynak ve benzer örneklerden hareketle at olarak tanımladığımız hayvan tasviridir. Sırtında yüklü olduğunu belirten uygulama mevcuttur. Toynakları daire biçiminde özellikle belirginleştirilmiş, ağzı açık konumdadır. Sola yönelen hayvan nokta vuruş tekniğiyle meydana getirilmiştir.

Envanter no: Ş2.i1.3. Hemen yanında konumlanan atla gösterdiği benzer özelliklerinin yanında, sırtında eyeri ve binicisiyle verilen betimleme süvari olarak tanımlanmıştır. Sağa doğru yönelen betimlemede binicinin kolları iki yana açık verilmiştir. Tasvir nokta vuruş tekniğiyle oluşturulmuştur.

Envanter no: Ş2.i1.4. Sırtında taşıdığı yüklerle birlikte etrafındaki at tasvirleriyle sola doğru intikal halinde verilen yüklü at tasviridir. Nokta vuruş tekniğiyle yapılmıştır.

Envanter no: Ş2.i1.5. Cephenin orta kısmında yer alan tasvir 3 numaralı süvari betimlemesiyle benzerlik göstermektedir. Burada binicinin önünde yerleştirdiği yüklerle birlikte hakkedildiği görülmektedir. Kolları iki yana açık biçimde duran binicinin arkasında da hangi işlevde kullanıldığını tam olarak anlayamadığımız dörtgen bir şekil yer alır. Bayrak veya flama olması muhtemel tasvir nokta vuruş tekniğinden müteşekkildir.

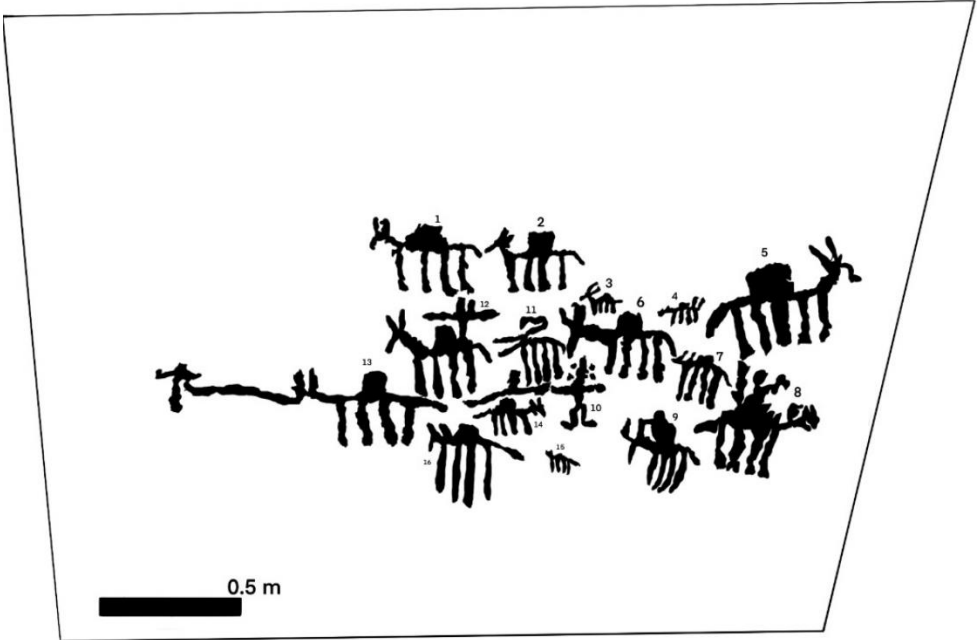
3.2.2 2. Mekân 2. Cephe

Yapının batısında konumlanan dörtgen biçimli odanın batı duvarında on altı tasvir tespit edilmiştir. Yüzeyde herhangi bir niş veya oyuk bulunmamaktadır (Fotoğraf 11, Çizim 7). Tasvirlerin tanımlama önerileri şu şekildedir.

Fotoğraf 11. 2. Mekân 2. cephe genel görünümü.

Çizim 7. 2. Mekân 2. cephe genel çizimi.

Envanter no: Ş2.i2.1. Cephenin orta kısmı sayılabilecek noktadaki hayvan sırtında taşıdığı yük ve benzer örneklerden hareketle yüklü at olarak tanımlanmıştır. Sola doğru yönelen tasvir nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.2. Hemen solundaki yüklü at betimlemesiyle aynı özellikleri gösteren at tasviridir. Sırtında yüküyle birlikte sola yönelen hayvan nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.3. Yukarısında yer alan yüklü at tasvirleri gibi sola dönük verilen at tasviridir. Kulakları toynakları ve kuyruğu belirgindir. Sırtında yük olduğunu gösteren yarım daireye yakın bir form bulunurken diğer atlara göre daha küçük betimlenmiştir.

Envanter no: Ş2.i2.4. Solundaki yüklü at tasvirine göre ters istikamete dönmüş vaziyetteki hayvan betimlemesi toynak, baş, gövde gibi özellikleri ve emsallerine benzerliğinden hareketle yüklü at olarak tanımlanmıştır. Nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.5. Cephede tespit ettiğimiz tüm tasvirlerin en büyüğüdür. Cephenin en sağında hafif yukarıya doğru yönelmiş biçimde sağa dönüktür. Baş, kulak, toynak, gövde ve kuyruk özellikleri sebebiyle at olarak tanımlanan betimleme nokta vuruş tekniklidir. Yüklü olduğunu göstermek için sırtındaki şekil belirgin biçimde konumlandırılmıştır.

Envanter no: Ş2.i2.6. Baş, boyun, kuyruk ve toynak özelliklerinden at şeklinde tanımlanan tasvirin sırtında yüklü olduğunu belirten yarım daire şekilli uygulama vardır. Sola doğru yönelen hayvan nokta vuruş tekniğinde işlenmiştir.

Envanter no: Ş2.i2.7. Hemen önünde bulunan yüklü at tasviriyle benzer özellikler gösteren hayvan yüklü at olarak adlandırılmıştır. Sola yönelen hayvan nokta vuruş tekniğindedir.

Envanter no: Ş2.i2.8. Sırtındaki binicisi, sol elinde mızrak diğer elinde tanımlayamadığımız bir nesne (balta?) taşır vaziyettedir. Süvari sağa doğru ilerlemektedir ve nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.9. Atın üzerinde sanki dört nala gider biçimde verilen binici atın yularlarını tatmaktadır. Süvari şeklinde isimlendirdiğimiz betimleme sola yönelmektedir ve nokta vuruş tekniğiyle meydana getirilmiştir.

Envanter no: Ş2.i2.10. Cephede bulunan tüm tasvirlerin ortasına özellikle yerleştirildiğini düşündüğümüz insan tasviridir. Kolları iki yana 180 derece açık biçimde verilmiştir. Kafasında başlık olduğunu düşündüren şekil bulunmaktadır. Yanı sıra başının iki yanına ikişerden toplam dört daire şekli işlenmiştir. Kişinin önemini vurgulamak için yapıldığını düşündürmektedir. Nokta vuruş teknikli tasvir hafif sağa bakmaktadır.

Envanter no: Ş2.i2.11. Etrafındaki hayvanlarla benzer özellikler gösteren betimleme tamamlanmamış at tasviri olarak adlandırılmıştır. Nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.12. Sırtında yüküyle birlikte verilen at tasvirinin sırtında kolları iki yana yatay biçimde açık verilen binicisi bulunmaktadır. Binicinin kafa kısmında yapılan

yerleşim hatası nedeniyle iki tane başı var gibi görünmektedir. Nokta vuruş teknikli tasvir sola yönelmektedir.

Envanter no: Ş2.i2.13. Cephenin en solundaki yüklü at şeklindeki hayvan betimlemesidir. Baş kısmında çıkan yularıyla sabit bir noktaya bağlanmış görüntüsü verilmiştir. Sola dönük tasvir nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.14. Baş, boyun, gövde, kuyruk ve toynak özelliklerine göre at olarak isimlendirilen tasvir sağa yönelerek ilerlemektedir. Sırtında yarım daire şekli hayvanın sırtında yük olduğunu belirtir. Nokta vuruş tekniğiyle oluşturulmuştur.

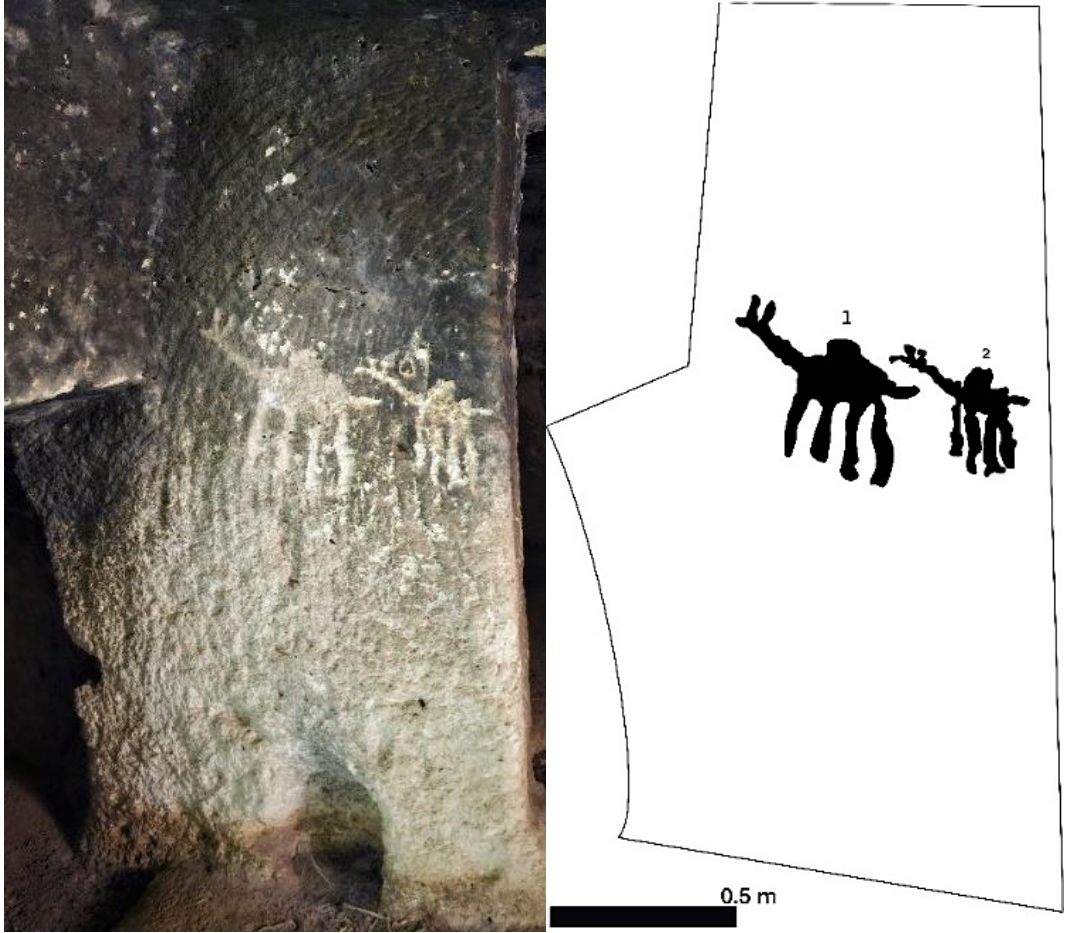
Envanter no: Ş2.i2.15. Cephedeki küçük boyutlu at tasvirleriyle benzerlik gösteren hayvan at olarak tanımlanmıştır. Sola yönelen tasvir nokta vuruş tekniklidir.

Envanter no: Ş2.i2.16. Cephenin en aşağısındaki betimleme sırtındaki yüküyle birlikte işlenen attır. Sola yönelen hayvan nokta vuruş tekniğinden müteşekkildir.

3.2.3 2. Mekân 3. Cephe

Yapının kuzeyinde konumlanan dörtgen biçimli odanın kapı açıklığının batısındaki yüzeyde iki tasvir tespit edilmiştir (Fotoğraf 12, Çizim 8). Tasvirlerin adlandırma önerileri şöyledir.

Fotoğraf 12. 2. Mekân 3. Cephe genel görünümü. **Çizim 8.** Tasvirlerin genel çizimi.

Envanter no: Ş2.i3.1. Tasvir, diğer mekânda ve cephelerde görmediğimiz biçimde farklı gövde özellikleri göstermektedir. Baş ve boynu daha uzun kulakları daha kısa boynu hafif eğri, bacaklarının toynaklarla bitmemesi ve en önemlisi sırtındaki kamburunun atlardaki yük kısmından farklı biçimde verilmesi sebebiyle betimleme deve olarak tanımlanmıştır. Nokta vuruş tekniğindeki hayvan sola yönelmiş intikal halindedir.

Envanter no: Ş2.i3.2. Solunda ilerleyen deve betimlemesiyle aynı özellikleri gösteren hayvan deve olarak isimlendirilmiştir. Önündekiyle birlikte sola intikal halinde verilen hayvanlar tek hörgüçlüdür. Nokta vuruş tekniktir.

4 KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamız kapsamında, iki mekân içerisindeki altı cephede toplam kırk beş tasvir tespit edilmiştir. Kayıt altına alınan bu tasvirler kendi içerisindeki benzerlikleri nedeniyle insan, süvari, hayvan, geometrik şekiller adlı başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

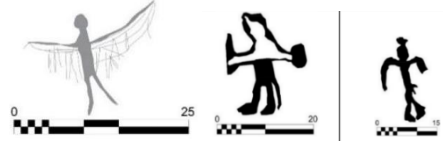
4.1 İnsanlar

Cephelerde karşılaşılan insan tasvirleri gövde şekilleri ve ellerinde tuttukları nesnelere göre farklılıklar göstermektedir. Önemlerine göre 1. mekânda yukarıya yerleştirildiğini anladığımız insanlardan üçü dikkat çeker. Ayrıca başının veya gövdesinin etrafına yapılan daire biçimli nokta kümesi uygulamalarına sahip figürlerin toplum içerisinde önem arz eden kişileri, liderleri veya bir tören anındaki şamanları tasvir edebilecekleri düşünülmelidir. Özellikle başından etrafa ışın yayar biçimli darbeler bulunan Ş1.i2.1, Ş1.i2.12, Ş2.i2.10 numaralı örnekler bu kapsama girmektedir. Ş1.i2.1 numaralı tasvir yırtıcı bir hayvandan gücünü alır vaziyette elleri gövdesine göre oldukça büyük verilmesi ve yırtıcı hayvanla arasında verilen kalın kontur çizgisi burada bir şaman töreni düzenlendiğini akla getirmektedir. Ş2.i2.10 numaralı insan tasviri panoda bir göç sahnesini canlandıran tasvirlerin tam ortasında onları kapsayan kollarıyla ve yine başının etrafında noktalar işaretlenerek betimlenmiştir. Ayrıca Ş1.i1.1 numaralı tasvir panodaki betimlemelerin tamamından daha yüksek bir konuma yerleştirilmiş hatta niş kemerinin tam yukarısına konumlandırılmıştır. Niş, yön olarak kible istikametiyle de uyumludur ancak bir mihrap nişi olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Aynı pano yüzeyindeki süvari, yüklü atlar, keçi, geometrik şekilli sekiz kollu yıldız ve dans eden figürlerin tamamı aynı yatay düzlemde birbirlerini takip etmektedirler. Burada belki de bir şölen/kutlama anlatılmak istenmiş ve en üst noktasında da kutsal veya topluluk için önem arz eden kişi yerleştirilmiştir. Ş1.i2.4 numaralı tasvirin elinde kılıç veya mızrak benzeri bir nesne taşıdığı görülmektedir. Hemen yanında bulunan yüklü atlar ve şamanla birlikte bir kahramanlık sahnesi görünümü vermektedir. Ş1.i2.11 numaralı örnek ise elinde telli bir müzik aletiyle bu kahramanlık veya şölen anlatısına müzik eşliğinde destek vermektedir.

Anadolu coğrafyasında boyar madde kullanılarak meydana getirilmiş şaman tasvirleri olduğu düşünülen betimlemelerle birlikte (Yalçıklı, 2019, s. 21, 24, 33; Peschlow-Bindokat, 2006, s. 72, Fig. 58, 58a) Şanlıurfa'da kazıları devam eden Neolitik dönem yerleşimlerinde ele geçirilen heykellerin Şamanizm'le ilgili bağlantıları bulunduğu öne sürülmektedir (Schmidt, 2000, s. 6; 2007, s. 240-245). Ancak incelediğimiz kaya resimlerinin şu an için bunlarla bağlantısını kurmak zordur. Benzer şaman tasvirleri Şuayb şehrine çok yakın bir noktadaki Ba'rûr Hamı grafitilerinde görülmektedir (Göktürk, 2023, s. 1357). Burada görülen örnekler teknik olarak yüksek benzerliğe sahiptir. 13. yüzyılın başına tarihlendirilen yapıdaki grafitilerin Türk boyları tarafından meydana getirildiği önerilmektedir. Aynı yapıda şaman tasvirleriyle birlikte dans eden insanların örnekleri de vardır (Göktürk, 2023, s. 1357). Bu tipte şölen veya toy halinde dans ettiği düşünülen insan gruplarının örneği Ankara Gündül petrogliflerinde görülmektedir (Göktürk, 2021). Elinde

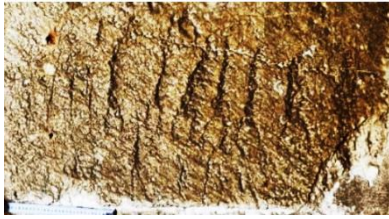
müzik aletiyle şölene katılan betimlemeler ise Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus Tapınağında bulunmaktadır. Buradaki tasvirler âşık ve ellerindeki müzik aleti de kopuz olarak tanımlanmıştır (Beyazıt, 2014, s. 101).

Tablo 1. Benzer şaman ve toy halinde dans eden insan tasvirleri.

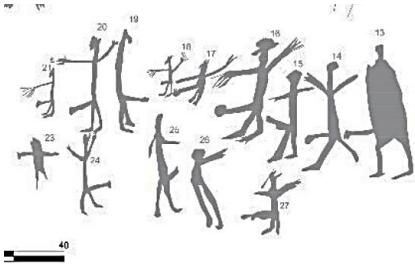
Ba'rûr Han'ından şamanlar (Göktürk'ten 2023).

Ankara Güdül şamanlar (Göktürk'ten 2021).

Ba'rûr Hanı (Göktürk'ten 2023).

Ba'rûr Hanı (Göktürk'ten 2023).

Ankara Güdül (Göktürk'ten 2021).

Kütahya Aizanoi (Beyazıt'tan 2014).

4.2 Süvariler

Şuayb şehrindeki kaya resimlerinde beş farklı süvari tasviri bulunmuştur. Bunlar içerisinde Ş1.i1.5, Ş2.i1.3, Ş2.i1.5 ve Ş2.i2.12 envanter numaralıların kolları iki yana açık biçimde verilmiştir. Ş1.i1.5 numaralı süvarinin elleri parmaklarıyla birlikte kazınmıştır. Ş2.i1.5 ve Ş2.i2.12 numaralı süvarilerin atları hem yüklü hem de binicisi sırtında olarak betimlenmesiyle dikkat çeker. Ş2.i2.9 numaralı süvarinin atın yularından tuttuğu

görülmektedir. Ş2.11.5 numaralı süvarinin arka kısmında flama veya bayrak gibi bir düzenleme bulunmaktadır.

Bölgeye yakın merkezlerden birisi olan Soğmatar Antik Kenti'nde süvari tasviri tespit edilmiştir (Tablo 2). Bununla birlikte Ba'rûr Han'da aynı teknikli süvari örnekleriyle (Göktürk, 2023), yine yakın merkez olarak sayılabilecek Şırnak İdil (Tablo 2), Hakkari Tırşın (Tümer, 2017, s. 79)⁸ ve Van Çatak Narlı'da (Uyanık, 1974, s. 78) süvari tasvirleri görülebilmektedir. Anadolu içerisinde Ankara Güdül (Göktürk, 2021), Antalya Korkuteli (Çankaya, 2015, s. 50), Artvin (Özgül, 2021, s. 809), İzmir Selçuk Ayasuluk St. Jean Bazilikası (Yılmaz, 2018, s. 300), Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus Tapınağı (Beyazıt, 2018), Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Kümbeti (Şahin ve Varis, 2017, s. 648) ve Karaman kaya resimlerinde (Ülkümen, 2019, s. 545) süvariler karşımıza çıkmaktadır. Şuayb şehrindeki süvari tasvirlerinin tamamı nokta vuruş tekniğiyle meydana getirilmiştir. Anadolu içerisinden verdiğimiz örnekler de aynı şekilde nokta vuruş teknikleri kullanılarak oluşturulmuştur. Üslup olarak farklılıklar gözlemlediğimiz örnekler içerisinden birbirine en yakın örnekler Ba'rûr Han, Şırnak İdil, Hakkâri Tırşın ve Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus tapınağı örnekleri verilebilir. Anadolu dışında özellikle Orta Asya'da petrogliflerin yayılım gösterdiği sahalarda içerisinde de benzer figürler Neolitik dönemlerden MS. 20. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığında tespit edilebilmektedir (Göktürk, 2021, ss. 573-593).

Tablo 2. Benzer süvari örnekleri.

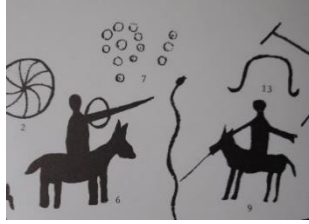
				
Şanlıurfa (16.10.2020).	Soğmatar	Şanlıurfa (Göktürk'ten 2023).	Ba'rûr Han	Şırnak İdil (01.06.2023). ⁹

⁸ Yayın içerisindeki tasvir süvari olmasına rağmen tanımlanamayan hayvan şeklinde isimlendirilmiştir. Buradaki tasvir süvari olarak tanımlanmalıdır.

⁹ Fotoğraflar için Mardin Müzesi Müdürü Sayın Abdulgani Tarkan beyefendiye minnettarız.

Hakkâri Tırşın (Tümer'den 2017).

Van Çatak Narlı (Uyanık'tan 1974).

Karaman kaya resimleri (Ülkümen'den 2019).

4.3 Hayvanlar

Mekânlardaki tasvirler içerisinde yirmi sekizi at, deve, keçi ve yırtıcı hayvan olarak tasnif ettiğimiz betimlemelerdir. Bu tasvirler kendi içerisinde ayrı başlıklarda değerlendirilecektir.

4.3.1 Atlar¹⁰

Mekânlar içerisinde sayıca en kalabalık grubu oluşturan hayvan at betimlemeleridir. Yirmi bir ayrı noktadaki at betimlemesi baş, gövde, toynak, kuyruk ve sırtındaki eyer kısmıyla birlikte değerlendirilerek bu şekilde tasnif edilmiştir. Ş2.i2.11. numaralı örnek dışındaki tüm atların sırt kısmında yük veya eyer bulunmaktadır. Ş1.i1.4, Ş1.i1.6, Ş1.i2.5, Ş1.i2.6, Ş2.i1.2, Ş2.i1.4, Ş2.i2.1, Ş2.i2.2, Ş2.i2.3, Ş2.i2.4, Ş2.i2.5, Ş2.i2.6, Ş2.i2.7, Ş2.i2.11, Ş2.i2.13, Ş2.i2.14, Ş2.i2.15, Ş2.i2.16 envanter numaralı örneklerin sırt kısmında yüklü olduklarını belirtmek için yarım daire formuna yakın bir uygulama söz konusudur. Ancak Ş1.i2.5 ve Ş1.i2.6 numaralı örneklerde yarım daire biçimindeki kısımdan dışarıya doğru iki çentik çıkmaktadır. Çentikli olan bu yarım daire şekli hayvanın eyerini de göstermek için yapılmış bir uygulamadır. Ş1.i2.9 ve Ş1.i2.10 numaralı atların sırtında ise sadece eyer olduğunu düşündüğümüz biçimler bulunur. Ş2.i2.11 numaralı örneğin ise tamamlanmadan bırakıldığı anlaşılmaktadır. Tasvirlerin tamamı nokta vuruş tekniğindedir. Tasvirlerin pano yüzeyinde genel olarak bir obanın göçünü anlattığını söyleyebiliriz. Ş2.i2 numaralı cephede bulunan yüklü atlar ve keçiler, süvarilerin de hareket halinde verilmesiyle belirgin hale getirilmiştir. Ayrıca hayvan ve süvari grubunun tam ortasına başının etrafına yerleştirilen noktalarla şaman olması muhtemel tasvir, göç yolunu kutsuyor olmalıdır. Aynı konunun Ş1.i1 ve Ş1.i2 numaralı cephelerde de işlenmesi ve şaman betimlemelerinin de aynı şekilde konumlandırılmalarından hareketle buradaki insan betimlemesi için de aynı durumun gerçekleştiği söylenebilir. Sırtında yük veya eyer bulunan at tasvirlerinin aynı teknikte ve üsluptaki örnekleri Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus Tapınağı (Beyazıt,

¹⁰ Bazı çalışmalarda yüklü veya eyerli at tasvirlerinin deve tasvirleriyle birbirine karıştırıldığı tespit edilmiştir. Temel fark deve figürlerinin gövdelerinin şişkin olarak betimlenmesiyle yüklü atlardan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu husus develere ait başlıkta tekrar ele alınacaktır.

2018, s. 398), Karaman kaya resimleri (Ülkümen, 2019, s. 551) içerisinde tespit edilmektedir. Ayrıca Kütahya Altıntaş Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi sıva yüzeylerine işlenen grafitilerde kazıma teknikli eyerli veya yüklü at betimlemeleri de bulunur (Gital, 2015, ss. 265, 272).

Tablo 3. Benzer at tasvirleri.

Kütahya Altıntaş (Gital'den 2015).

Karaman kaya resimleri (Ülkümen'den 2019).

Kütahya Aizanoi (Beyazıt'tan 2018).

Şırnak İdil (01.06.2023).

4.3.2 Keçiler

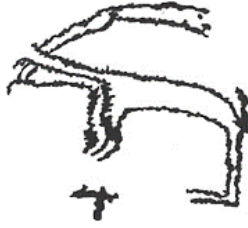
Odalarda belirgin biçimde işlenen bir diğer hayvan tasviri de keçidir. Baş kısımlarından çıkan, gövdesinin ardına doğru uzanan uygulamaların boynuz olarak nitelendirilmesi nedeniyle bu şekilde tanımlanan keçi figürlerinden dördü tasnif edilmiştir. Ş1.i1.2 numaralı keçi tasvirinin gövdesi, boynu ve bacakları diğer örneklerle göre daha dikkatli çizilmiş düzgün hatlara sahiptir. Ş1.i2.3 numaralı keçi tasviriyle boynuzları benzerlik göstermektedir. Ayrıca Ş1.i2.3 ve Ş1.i2.8 numaralı örnekler aynı elden çıkmış kadar benzerdir. Keçilerin tamamında kuyruklar belirgin biçimde kalkık ve kısa tutulmuştur. Kızgınlık dönemindeki erkek keçilerin kuyruklarını kaldırdıkları bilinmektedir. Bu nedenle

keçilerin özellikle erkek olanlarının duvarlarda bu şekilde betimlenmesi av ve bereket kültleriyle de bağdaştırılabilir.

Anadolu sınırları içerisinde boyar madde kullanılarak veya petroglif, grafiti şeklinde uygulanmış keçi tasvirleri kaya resimlerinde sıklıkla kullanılan hayvan figürlerindendir. Benzer keçi tasvirleri yakın mesafedeki Ba'rûr Han'da (Göktürk, 2023, s. 1360) karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Batman Deraser (Soydan, 2013, ss. 685, 686), Hakkâri ve Van bölgesindeki (Uyanık, 1974, tbls. 121, 122-125) kaya resimleri ve grafitilerde aynı tekniğe sahip örnekleri vardır. Teknik olarak farklılık gösteren örneklerden yakın bölgede Adıyaman Kahta'da ("Adıyaman'da baraj içinde bulunan binlerce yıllık kaya resimleri", t.y.) keçi tasviri tespit edilmiştir. Bunun dışında keçi tasvirlerinin, Antalya Evdir Han (Beyazıt ve Göktürk, 2022, s. 20), Antalya Kargı Han (Redford, 2007, s. 362), Ankara Gündül kaya resimleri (Göktürk, 2021, ss. 608-612), Antalya Korkuteli Yazılıkaya (Gökçe ve Eroğlu, 2023, s. 514), Burdur Yeşilova Kümbet mevkiî kaya resimleri (Tablo 4), İzmir Selçuk Ayasuluk Tepesi St. Jean Bazilikası (Yılmaz, 2018, ss. 293-294), Karaman kaya resimleri (Ülkümen, 2019, s. 547), Kars Borluk (Yardımcıel ve Gizlenci, 2016, s. 54), Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı (Beyazıt, 2018, s. 411) gibi merkezlerdeki örneklerle aynılıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Bunun dışında keçi tasvirlerinin Burdur Bucak Altıkapılı Kaya Kilisesi (Metin, 2018, s. 170), Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi (Baştürk, 2021, s. 254), Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Himmet Baba Kümbeti (Şahin ve Varis, 2017, s. 643), Kütahya Altıntaş Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi (Gital, 2015, ss. 310, 311) gibi birçok noktada kazıma teknikli örnekleri de bulunmaktadır.

Tablo 4. Benzer keçi tasvirleri.

			
Ba'rûr Han (Göktürk'ten 2023).	Kars Borluk (Yardımcıel'den 2016).	Karaman kaya resimleri (Ülkümen'den 2019).	Karaman kaya resimleri (Ülkümen'den 2019).

Batman
(Soydan'dan 2013).

Arık

İzmir Selçuk Ayasuluk
(Yılmaz'dan 2018).

Burdur Yeşilova
(Çankaya'dan 2015).

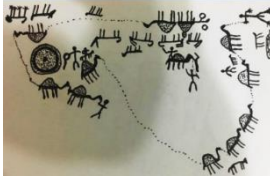
Doğan Arslan Mescidi
(Baştürk'ten 2021).

4.3.3 Develer

İki numaralı mekânda, at tasvirlerinden farklı olarak arka arkaya intikal halinde verilen tasvirler, gövdelerinin şişkin, bacaklarının kalın, boyunlarının eğri ve kuyruklarının yatay olarak geriye doğru devam etmesi sebebiyle deve olarak tanımlanmıştır. Eyerli ve yüklü atların gövdelerinin yatay düzlemdeki tek bir nokta vuruşlu hat üzerinde meydana getirildiği anlaşılrken, deve tasvirlerinde gövdelerinin özellikle şişkin -eliptik- bir biçime sahip olduğu görülmüştür. At hatta keçi tasvirlerinde de boyun kısımlarının aynı gövde hattı üzerinde yerleştirildiği dikkat çekerken, deve betimlemelerinde boyunların gövdeden çıktıktan sonra hayvanın kafa kısmına doğru incelendiği ve eğimli olduğu anlaşılmaktadır. Yüklü veya eyerli olan at tasvirleriyle birlikte süvari betimlemelerine ait atların ağız ve çenelerinin aşağıya dönük olarak şekillendirilirken, deve olarak tanımladığımız tasvirlerin ağız kısımları ileri doğru çıkık verilmektedir. Hayvan tasvirlerini duvar yüzeyine hakmedenlerin, hayvan türlerini birbirinden ayırmak için onların belirgin özelliklerini dikkate aldığı buradan hareketle söylenebilir.

Mekândaki deve betimlemelerinin en yakın örnekleri Ba'rûr Han'da karşımıza çıkmaktadır. Buradaki örneklerde daha kalabalık gruplar halinde kervanların resmedildiğini görüyoruz. Karaman bölgesindeki kaya resimleri içerisinde de ticaret kervanlarındaki görünümü anlatacak biçimde deve betimlemeleri keşfedilmiştir (Ülkümen, 2019, s. 543). Kars Kağızman Çallı'da tek örneğini kazıma teknikli olarak gördüğümüz tasvirin Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Himmet Baba Kümbetinde (Şahin ve Varis, 2017, s. 649) de bir benzeri bulunmaktadır. Deve tasvirlerinin kervan yollarına yakın noktalarda görülmesi, bölgede yaşayanların veya kervan sahiplerinin kervanın güvenle yerine ulaşmasını sağlayabilmek adına dua/tılsım amacıyla bu tasvirleri yapmış veya yaptırmış olabileceğini akla getirmektedir.

Tablo 5. Benzer deve tasvirleri.

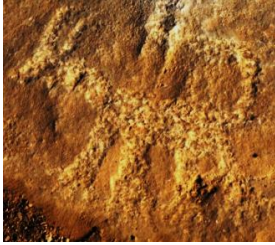
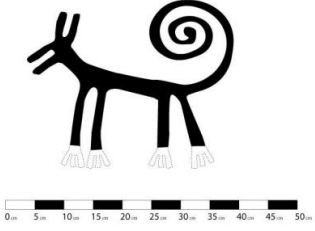
			
Ba'rûr (Göktürk'ten 2023).	Han (Göktürk'ten 2023).	Karaman kaya resimleri (Ülkümen'den 2019).	Eskişehir Seyitgazi (Şahin'den 2017).

4.3.4 Yırtıcı hayvan

Tek örneğini gördüğümüz tasvir at ve deve gibi hayvan betimlemelerinden farklı olarak pençeleri belirtilmiş ve yanındaki keçiye arka kısmından saldırır halde tasvir edilmiştir. Kuyruğu at ve keçi betimlemelerine göre daha uzun belirtilen hayvan, kurt, leopar veya aslan türü bir yırtıcı şeklinde tanımlanmıştır.

Anadolu içerisinde yırtıcı hayvan olarak adlandırılan kurt ve aslan olabilecek betimlemeler kaya resmi ve grafitiler içerisinde görülmektedir. Ancak Şuayb şehrindeki hayvan mücadelesi şeklinde tanımlayabileceğimiz bir örnek şu ana kadar rastlanamamıştır. Ankara Güdül (Göktürk, 2021, ss. 594, 622), Konya Karaman (Ülkümen, 2019, s. 543), İzmir Bayındır (Gürbıyık ve Çilingiroğlu, 2019), İzmir Selçuk Ayasuluk (Yılmaz, 2018, s. 298), Kütahya Çavdarhisar Aizanoi (Beyazıt, 2018), Kütahya Altıntaş Yapılcan Köyü (Gital, 2015, s. 82) gibi yapı ve kaya resim alanlarında bu tip yırtıcı hayvanlar olduğu bilinmektedir. Mekân içerisinde karşılaştığımız bu betimleme aslında hayvan mücadele sahnesi, güçlü ve zayıf tarafların sembolize edildiği bir tema şeklinde de anlaşılabilmektedir. Buradaki bütüncül anlama baktığımızda erken devirlerden itibaren birçok uygarlıkta benzer sahnelerin kullanıldığı bilinmektedir.

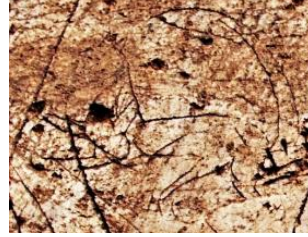
Tablo 6. Benzer yırtıcı hayvan tasvirleri.

		
---	---	--

Ankara Gündül (Göktürk'ten 2021).

Karaman (Ülkümen'den 2019).

İzmir Bayındır (Çilingiroğlu'ndan 2019).

İzmir Selçuk Ayasuluk
(Yılmaz'dan 2018).

Kütahya Altıntaş (Gital'den 2015).

4.3.5 Geometrik Şekiller

Tespit edilen bir diğer grup ise geometrik şekillerdir. Dört örneği bulunan şekillerden Ş1.i1.3, Ş1.i1.7 ve Ş2.i1.1 envanter numaralılar birbirine biçim olarak benzerlik göstermekle birlikte, diğer geometrik şekiller de kendine has özelliklere sahiptir. Ş1.d1.1 numaralı şeklin benzer üsluptaki örnekleri Süleyman düğümü (Balmelle ve diğerleri, 1985, s. 43) ve Saadet düğümü gibi isimlerle Hristiyan Sanatında (Tablo 7) ve İslami Dönem eserlerinde (Tuncer, 1986; Çakmakoglu Kuru, 2008, s. 48; Eravşar, Karpuz, Dıvarcı, Kuş ve Şimşek, 2014; Bozer ve Çeken, 2016a; Bilici, 2022) (Tablo 8) rastlanan bir örnektir. Özellikle Roma-Bizans etkili mozaik (Balmelle ve diğerleri, 1985, s. 222), altar altlığı (Arslan, 2014, s. 45) ve arşitrav (Temple, 2013, şek. 382) örneklerindeki düğümlü geometrik düzenlemelerle benzerliği bulunur. Ş1.d1.1 numaralı geometrik şeklin mozaiklerdeki düğümlü motiflere sahip örneklerine günümüz İsrail, Ürdün, Suriye ve Yunanistan gibi ülkelerde rastlanmaktadır. Bu şeklin benzeri Balmelle tarafından “düğümlü kare ve içerisinde Süleyman Düğümü (Solomon's Knot)” olarak adlandırılmaktadır (Balmelle ve diğerleri, 1985, s. 43). Ayrıca Konya'da tespit edilen altar altlığında da benzer düğümlü motifler belirgindir (Arslan, 2014, s. 45).

Ancak, Ş1.d1.1 numaralı şeklin Türk-İslam dönemine ait mimari ve el sanatlarındaki örnekleri de oldukça fazladır. Özellikle maden eserlerde sıklıkla tercih edilmiştir. Günümüzde National Museum of Asian Art Washington'da sergilenen MS 1210-11 tarihli bir gümüş kakma teknikli prinç kalem kutusu yüzeyinde iki yılın başı arasına yerleştirilmiş köşeleri düğümlü bir geometrik şekil, incelediğimiz örnekle neredeyse aynıdır (Tablo 8a). New York Metropolitan Sanat Müzesindeki kuş biçimli bronzdan dökme buhurdanın yüzeyine işlenen geometrik şekil kaya resmindeki bezemeyeyle yüksek benzerliğe sahiptir (Tablo 8b) (Eravşar ve diğerleri, 2014, s. 112). Aynı müzede aslan biçimindeki

buhurdanlığın yüzeyinde de aynı geometrik şekiller vardır (Eravşar ve diğerleri, 2014, s. 114).

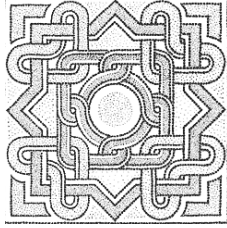
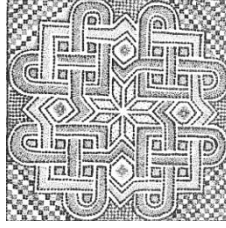
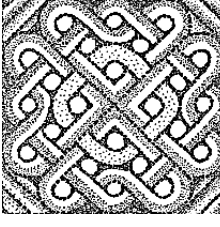
Antalya sarayında bulunan kare çini plaka yüzeyinde mavi renkteki geometrik şekil MS 13. yüzyıla (Bozer ve Çeken, 2016a, s. 224), Kubadabad sarayındaki yıldız biçimli çini plaka MS 13. yüzyılın sonu ile sonuyla 14. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir (Bozer ve Çeken, 2016b, s. 274). Ayrıca Konya Kılıçaslan köşkünde bulunan minai teknikli çini örneğinde de benzer bir geometrik şekil dikkat çeker (Bozer ve Çeken, 2016b, s. 117). Emsallerden bir diğeri ise Elazığ Korucutepe Höyüğündeki kazılarda ortaya çıkarılan sgraffito teknikli kasenin iç yüzeyinin zeminini süslemektedir (Bozer ve Çeken, 2016a, s. 281). Selçuklu dönemine ait minai teknikli bir kâsenin iç yüzeyindeki bitkisel bezemeleri birbirine bağlayan geometrik şekilli geçme, verdiğimiz diğer örneklerle paralellik gösterir (Tablo 8h).

Seramik ve çini eserler dışında farklı materyallerin yüzeyinde de incelediğimiz tasvirin örnekleri görülür. Metropolitan Sanat Müzesinde sergilenen ve Muhammad al-Zanjani imzası taşıyan Kur'an-ı Kerim sayfalarının tezhip kısımlarındaki şeritlerde düğümlü geçmeler kullanılmıştır. Aynı zamanda rozet biçimli sayfa kenar bezemelerinin iç kısmında benzer düğüm şekilleri de vardır. Bu eser MS 1137 tarihlidir (Tablo 8ç, 8d).

Ş1.d1.1 numaralı geometrik şeklin benzerlerine Türk-İslam dönemindeki mimari eserlerdeki taş süslemelerde de rastlanır. Ahlat Şirin Hatun Kümbeti (MS 1281) (Tuncer, 1986), Afyon Sincanlı Kureş Baba Kümbeti (MS 13. yüzyıl) (Bilici, 2022, s. 43), Niğde Alaaddin Cami Taçkapısı (MS 1223) (Bilici, 2022, s. 111), Erzincan Tercan Mama Hatun Kümbeti Taçkapısı (MS 12. yüzyılın sonu 13. yüzyılın başı) (Bilici, 2022, s. 236), Kesik Köprü Hanı Taçkapısı (MS 1268) (Bilici, 2022, s. 81) gibi örneklerinin sayısının rahatlıkla artırılabilir bu geometrik şeklin yapılarda sıklıkla tercih edildiği anlaşılmaktadır (Tablo 8ı-8l).

Ş1.i1.7 ve Ş2.i1.1 numaralı tasvirlerin güneş veya yıldız biçiminde olduğu akla gelmektedir. Ancak av sahneleri içerisinde hayvanların av sırasında gidecekleri yolları kapatan veya onları yakalamaya yarayan ağ, kafes, tor, tuzaklara da benzemektedir. Bu nedenle şekillerin kesin bir ayrımı şu an için yapılamamıştır. Bu türden şekiller benzer kaya resim alanlarında ve grafitilerde sıklıkla karşılaşılmaktadır (Baştürk, 2021, s. 260; Göktürk, 2021, s. 653). Ş1.i1.3 numaralı örnek sekiz kollu yıldız olarak tasarlanmıştır. Ankara Güdül kaya resimlerindeki örneği küçük boyutlu olmasına rağmen aynılık teşkil etmektedir. Antalya Kargı Hanı kible duvarında (Redford, 2007, s. 366), Kütahya Altıntaş (Gital, 2015, s. 155) ve Eskişehir Sivrihisar (Baştürk, 2021, s. 262) vd. örneklerindekiyle hem boyut hem de biçim olarak birebir benzerdirler.

Tablo 7. Ş1.d1.1 numaralı şeklin Hristiyan sanatındaki örnekleri.

			
Mozaik (Balmelle'den 1985). örneği	Mozaik örneği (Balmelle'den 1985).	Mozaik (Balmelle'den 1985). örneği	Mozaik (Balmelle'den 1985). örneği
			
Mozaik (Balmelle'den 1985). örneği	Altar tabanı süslemesi örneği (Arslan'dan 2014).	Altar tabanı süslemesi örneği (Arslan'dan 2014).	Altar tabanı süslemesi örneği (Arslan'dan 2014).

Tablo 8. Ş1.d1.1 numaralı şeklin Türk-İslam sanatındaki örnekleri.

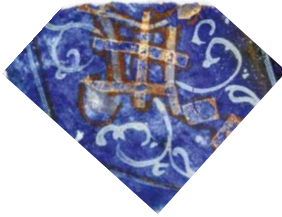
		
a) Pirinç kalem kutusundan geometrik şekil örneği. MS 1210-11. National Museum of Asian Art Washington (link).	b) Bronz buhurdan üzerindeki geometrik şekil örneği. İran. MS 12. yüzyıl. Metropolitan Sanat Müzesi, New York (Eravşar'dan 2014).	c) Aslan biçimli buhurdan yüzeyindeki geometrik şekil örneği. İran. MS 12. yüzyıl. Metropolitan Sanat Müzesi (Eravşar'dan 2014).

ç) Kur'an-ı Kerim sayfasındaki düğümlü geometrik şekil örneği. MS 1137. Metropolitan Sanat Müzesi ([link](#)).

d) Kur'an-ı Kerim sayfasındaki düğümlü geometrik şekil, MS 1137. Metropolitan Sanat Müzesi ([link](#)).

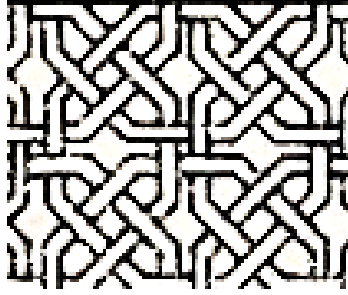
e) Antalya Sarayı kare çini plaka. Antalya Müzesi. MS 13. yüzyıl. (Bozer'den 2016a).

f) Kubadabad Sarayı, yıldız çini plaka yüzeyindeki geometrik şekil örneği. MS 13. yüzyıl sonu-14. yüzyıl başı (Bozer'den 2016b).

g) Konya II. Kılıçaslan Köşkü, minai teknikli çini parçası yüzeyindeki geometrik şekil örneği. MS 12. yüzyılın 2. yarısı (Bozer'den 2016b).

ğ) Elazığ Korucutepe Höyüğü Kazısı, sgraffito teknikli kaseden geometrik şekil. MS 13. yüzyıl. (Bozer'den 2016a).

h) Minai teknikli kase yüzeyinden bitkisel bezemeler arasındaki geometrik şekilli geçme örneği. MS 12-13. yüzyıllar. Keşan, İran, National Museum of Asian Art Washington ([link](#)).

ı) Ahlat Şirin Hatun Kümbeti. Taş yüzeyinde geometrik şekil örneği. MS 1281 (Tuncer'den 1986).

i) Afyon Sincanlı Kureyş Baba Kümbeti, taçkapı geometrik şekilli bezeme örneği. MS 13. yüzyıl başı (Bilici'den 2022).

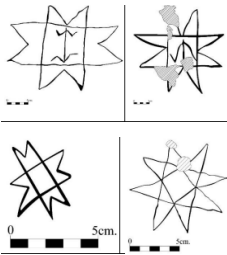
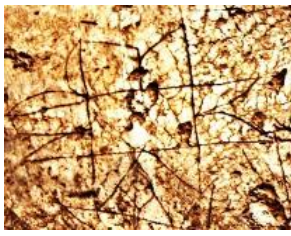
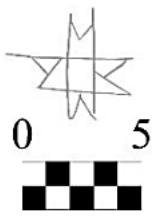

j) Niğde Alaaddin Cami taçkapısından geometrik bezeme örneği. MS 1223 (Bilici'den 2022).

k) Erzincan Tercan Mama Hatun Kümbeti taçkapısından düğümlü geometrik şekil örneği. MS 12. yüzyıl sonu 13. yüzyılın başı (Bilici'den 2022).

l) Kırşehir Kesik Köprü Hanı taçkapısındaki düğümlü geometrik bezeme örnekleri. MS 1268 (Bilici'den 2022).

Tablo 9. Ş1.i1.7 ve Ş2.i1.1 numaralı geometrik şekillerin benzerleri.

			
Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi (Baştürk'ten 2021).	Kütahya Altıntaş Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi (Gital'den 2015).	Ankara Gündül (Göktürk'ten 2021).	Antalya Kargı Hanı (Redford'tan 2007).

4.4 . Şuayb Şehri Kaya Resimlerinin Yapımında Kullanılan Teknikler

Tasvirlerde iki ana teknik kullanıldığı gözlenmiştir. Bunlardan ilki nokta vuruş, diğeri ise kazımadır. Nokta vuruşa sahip örneklerin bazılarında kazıma tekniğiyle sonraki bir dönemde üzerinden geçildiği anlaşılmaktadır. Ş1.i1.1, Ş1.i1.2, Ş1.i1.3, Ş1.i1.4, Ş1.i1.9, Ş1.i2.1, Ş1.i2.2, Ş1.i2.3, Ş1.i2.6, Ş1.i2.7, Ş1.i2.8, Ş1.i2.11, Ş1.i2.12, numaralı tasvirlerde kazıma tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte Ş2.i1.1, Ş2.i1.2, Ş2.i1.3, Ş2.i1.4, Ş2.i1.5, Ş2.i2.1, Ş2.i2.2, Ş2.i2.3, Ş2.i2.4, Ş2.i2.5, Ş2.i2.6, Ş2.i2.7, Ş2.i2.8, Ş2.i2.9, Ş2.i2.10, Ş2.i2.11, Ş2.i2.12, Ş2.i2.13, Ş2.i2.14, Ş2.i2.15, Ş2.i2.16, envanter numaralı örnekler de ise nokta vuruş tekniği uygulanmıştır. Özellikle ikinci mekândaki tasvirlerin büyük çoğunluğu bu teknikle oluşturulmuştur. Ayrıca Ş1.i1.5, Ş1.i1.6, Ş1.i1.7, Ş1.i1.8, Ş1.i2.4, Ş1.i2.5, Ş1.i2.9, Ş1.i2.10 numaralı betimlemelerde ise iki teknik birlikte kullanılmıştır.

Şanlıurfa-Viranşehir arasında görülen ve bölgenin büyük bölümünde karşımıza çıkan kireç taşından oluşan jeolojik formasyon hattı Şuayb şehrindeki blok taşlardan inşa edilen yapıların ve kayaya oyulan oda ve mekânların ana malzemesini oluşturmaktadır. Kaya yüzeyi sanıldığı gibi aksine kazındığı zaman kolayca dağılırken, şekillendirme işlemi tamamlandıktan sonra taşın dışında oluşan cidar sayesinde sağlam bir yapıya kavuşmaktadır. Bu nedenle Neolitik Döneme ait Göbeklitepe ve Karahantepe vb. yerleşimlerdeki yapıların da ana malzemesi olmuştur. Günümüzde Karahantepe'deki anakayadan çıkarılmaya hazır biçimde bırakılmış "T" biçimli taş yerinde durmaktadır. Bu nedenle incelememize dahil olan kaya resimlerinin de benzer şekilde kolaylıkla oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

4.5 Tarihlendirme Önerisi¹¹

Şuayb şehrinin devam eden tarihlendirme probleminin yanı sıra karşılaşılan betimlemeler hakkında kesin tarihler vermek de oldukça zordur. Bölgede kazılar neticesinde çıkartılacak materyallerden hareketle şehrin kuruluş dönemiyle ilgili daha kesin bilgiler verme şansı bulunacaktır. Buna rağmen petroglifler için üç farklı dönem önerisi yapılabilir.

İlk dönem Ş1.d1.1 numaralı şekli barındıran hem Hristiyan sanatı hem de Türk-İslam dönemine ait eserlerde benzerini gördüğümüz tasvire aittir. Bunlardan en erken örnek olarak altar tabanı Orta Bizans dönemine (Arslan, 2014) tarihlendirilirken arşitrav örneği ise MS 9-10. yüzyıllar şeklinde tarihlendirilmektedir (Temple, 2013). Türk-İslam dönemindeki eserlerdeki en erken örnek ise MS 12. yüzyıldan kalmadır. Kanaatimizce, şeklin bulunduğu ana kaya yüzeyi ve kapı açıklıklarında görülen cidar rengi ve yüzeyinin benzerlik göstermesi sebebiyle şekil en erken MS 9.-12. yüzyıllar arasında yapılmıştır denilebilir.

Tarihlendirmede ikinci dönem olarak nitelendirdiğimiz grup özellikle 1. mekânda bulunan tasvirleri kapsamaktadır. Bunlar içerisinde Ş1.i2.1, Ş1.i2.12, Ş2.i2.10 numaralı örnekler Ankara Güdül'de MS 5-8. yüzyıllara tarihlendirilen tasvirlerle biçim ve konu olarak benzerlik gösterir (Göktürk, 2021, s. 727). Özellikle Ş1.i2.1 numaralı başından ışın demeti saçan ve şaman olarak tanımlanan tasvir bu kapsamda değerlendirilebilir. Bunun dışında kalan, özellikle at ve süvari tasvirleri hem Ba'rûr Handa görülen tasvirlerle hem de Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı'ndaki tasvirlerle üslup benzerliği ve benzer cidar rengine sahip oluşundan hareketle MS 13. yüzyılın başından bu yana şekillendirildiği önerilebilir. Ş1.i1.3 numaralı örnek benzer inşa tarihine sahip Ba'rûr Han (MS 1219-1220), Kargı Han (MS 1237-1246), Doğan Arslan Mescidi (MS 1247), Kütahya Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi (MS 13. yüzyıl) gibi yapılarda birebir benzer sekiz kollu yıldız örneklerini barındırması sebebiyle aynı yüzyıldan itibaren yapıldıkları düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Üçüncü döneme ait tasvirler ise 2. mekân 2. Cephe'deki örnekleri kapsar. Burada görülen grup halindeki tasvirlerin ilk kez yapılmaları sonrasında üzerlerinden tekrar yeni darbelerle geçilerek yeni bir yüzeye kavuşturulduklarına yönelik işaretleri bünyesinde barındırır. Üçüncü dönem olarak nitelendirilen tasvirlerin de aslında Ba'rûr Hanı, Kütahya Aizanoi Zeus tapınağı veya Karaman kaya resimlerinde görülen betimlemelerle aynı dönemden itibaren yapıldıkları ancak yüzeylerindeki görünüm nedeniyle 18-19. yüzyıllar içerisinde elden geçirildikleri önerilebilir.

Karşılaştığımız tasvirler genel olarak MS 5. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıla kadar yapımları devam eden geniş bir tarih aralığında meydana getirilmiştir. Ancak MS 19 ve 20. yüzyıla ait eski fotoğraflarda Şuayb şehrinin etrafında herhangi bir köy yerleşimi bulunmadığı

¹¹ Bu makalenin yayıma kabul edildiği dönemde Şuayb Şehri Ören Yeri Kazıları Şanlıurfa Müze Müdürlüğü Başkanlığında tekrar başlatılmıştır. Kazı sonuçlarından elde edilecek yeni veriler ışığında kaya resimlerinin tarihlendirilmesine katkı sağlayacak yeni bilgiler çıkacağı ve farklı mekânlardan yeni kaya resim örneklerinin bilim dünyasına kazandırılacağı kanaatindeyiz.

görülmektedir. Bu nedenle kaya resimlerinin Ba'rûr Handa olduğu gibi daha erken dönemde yapıldıklarını düşündürmektedir. 1 numaralı mekânı gösteren Oppenheim'in çektiği fotoğrafta tasvirlerin yüzeyine biriken patina tabakasının da oldukça eski olduğu görülebilmektedir. Bu nedenle karşılaştığımız tasvirlerin şehir terk edilmeden önce yapıldığını öne sürebiliriz.

4.6 Tasvirlerin Aidiyeti Üzerine

Kaya resimlerinin hangi topluma ve kültüre ait olduğu, kimler tarafından yapıldığını belirleyebilmek tarihlendirme kısmında da değiştiğimiz gibi zorlu bir süreçtir. Bu konuda analogik değerlendirmeler özellikle arkeolojik eserler ve yapılarda görülen benzer örneklerle mümkün kılınabilmektedir. Ayrıca petrogliflerle karşılaşılan coğrafyadaki hâkim topluluklar üzerinden de değerlendirme yapılmaktadır ancak bu yaklaşım her zaman doğru sonuçlar vermemektedir.

İncelediğimiz tasvirlerin dağılımına bakıldığında at betimlemeleriyle birlikte süvariler baskın grup şeklinde kullanılmıştır. Kırsal hayatın vazgeçilmezi olan bu tasvirler bölgedeki toplulukların yaşamını göstermesi açısından önem arz eder. Türk boylarının atın eti, sütü ve derisinden faydalanmasının yanı sıra hayatının içerisine dahil ederek göçer yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olduğu arkeolojik malzemenin yanı sıra deyimlerine ve yaşam tarzlarına kadar iç içe geçmiştir. Şanlıurfa bölgesinde at ve binicilik eski dönemlerden bu yana önem verilen bir husustur. Şanlıurfa'da binicilik ve üzerine geliştirilen oyunlar 20. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirilmiştir (Ağırmatlî & Begiç, 2019, s. 155). Düzenlenen bu oyunlar halkın katılımıyla Cumhuriyet kutlamalarına da etkinlik olarak coşkulu biçimde eklenmiştir (Ağırmatlî & Begiç, 2019, s. 155). Yine Oppenheim tarafından çekilen fotoğraflarda 19. yüzyılda at ve mızraklı tuğlu süvarilerle de karşılaşmaktadır.

Bölgeye yabancı bir hayvan olmayan develer genellikle kervanlarda dayanıklılıkları sebebiyle tercih edilmişlerdir. 19. yüzyılda Şanlıurfa ve günümüz Suriye'sinin kuzey bölgesine düzenlediği gezilerde yöre halkını da fotoğraflayan Oppenheim'a ait arşivdeki fotoğraflarda da develerin bölgede prestij sembolü olarak güreşlerde kullanıldığına dair elimizde veriler bulunmaktadır. Develerin özellikle kızıştırılarak güreştirildiği, hatta güreşten önce süslendiğine dair bilgiler kaynaklarda geçmektedir (Ağırmatlî & Begiç, 2019, ss. 164-165). Bunlar 1960'lı yıllara kadar devam ettirilmiştir. Günümüzde ülkemizin belirli bölgelerinde deve güreşleri halen düzenlenmektedir. Bununla birlikte özellikle Yörük ve Türkmenler deve yetiştiriciliğini hala Toroslarda yapmaktadır. Bugün hâlâ Şanlıurfa'nın Siverek İlçesinde de deve yetiştiriciliği sürdürülmektedir (Ağırmatlî & Begiç, 2019, s. 164).

Verilen örnekler, eldeki veriler ve karşılaşılan tasvirlerden hareketle bu betimlemelerin bölgede yaşayan Türk boyları tarafından yapıldığı düşüncesi ağır basmaktadır. Şuayb şehrindeki tasvirlerin büyük çoğunluğu Türk boyları tarafından yapılmış karşılaştırma kısmında örnekleri verilen betimlemelerle benzerliklere sahiptir. Özellikle yapılarda karşılaşılan örneklerin yakınlarında boy tamgalarının da hakedilmesi bu durumun kanıtı

olarak görülmektedir (Gital, 2015; Şahin ve Varis, 2017; Beyazıt, 2018; Baştürk, 2021; Göktürk, 2023). Şanlıurfa’da yapılan araştırmalarda bu boy tamgaları da farklı yayınlarla ortaya konulmuştur (Kıldıroğlu ve Çelik, 2022; Göktürk, 2023). Bu nedenle Şuayb şehrinde görülen kaya resimlerinin de benzer Türk boyları tarafından yapıldığı düşünülmelidir.

5 SONUÇ

Şuayb şehrinin şu an için eldeki verilerden hareketle MS. 4 yüzyılda kurulduğu düşünülmektedir. Kentin sonraki dönemlerde yapılaşma olarak nasıl bir gelişim gösterdiği ve mekânların işlevleri hakkında bilgilerimiz bu aşamada sınırlıdır. Bölgedeki yapıların bilimsel kazılarla ortaya çıkarılması koruma ve onarım faaliyetlerinin ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmada ele alınan kaya resimleri şu an için toplam iki mekânda tespit edilebilmiştir. Birinci mekânda biri dış cephede olmak üzere 22, ikinci mekânda tamamı iç cephelerde işlenmiş 23 olmak üzere toplam 45 tasvir kayıt altına alınmıştır. Benzerleri Anadolu coğrafyasında ve yakın noktalardaki yapılarda da karşımıza çıkan bu betimlemelerin büyük bir kısmının Türk boyları tarafından yapıldığı önerilmiştir. Genel itibariyle Orta Çağa tarihlendirdiğimiz tasvirler içerisinde şamanla birlikte dans eden toy halindeki insanların görülmesi, kaya resimlerini meydana getiren kişilerin inanç dünyalarındaki zenginlikle birlikte eski geleneklerinden de kopmadıklarını bizlere yansıtmaktadır. Yırtıcı hayvanın avına saldırması, boylar tarafından icra edilecek avın başarılı geçmesi için yapılan bir tılsımla birlikte, yüklü atlar, develer ve süvarilerin bir arada verilmesi göç veya kervanların güvenle varacağı yere ulaşması için Tanrıdan dilek dileme ve yine tılsım amacıyla yapıldıkları şeklinde değerlendirilmiştir. Halihazırda bölgede Şuayb peygambere ait olduğu atfedilen bir mekân düzenlenmesinin de bulunması, kutsallık düşüncesini desteklemektedir. Bu nedenle ilerleyen yıllarda yapılacak olan arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılacak yeni mekânlarda benzer kaya resimleri ve boy damgalarının bulunması bizim açımızdan şaşırtıcı olmayacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Çalışmanın tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Adıyaman'da baraj içinde bulunan binlerce yıllık kaya resimleri. (t.y.). <https://www.arkeolojikhaber.com/galeri-adiyamanda-baraj-icinde-bulunan-binlerce-yillik-kaya-resimleri-506/> adresinden erişildi.
- Arslan, A. (2014). Konya Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Litürjik Elemanlar: Altar ve Altar Tabanları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 39-47.
- Balmelle, C., Blanchard-Lemée, M., Christophe, J., Darmon, J. P., Guimier-Sorbets, A. M., Lavagne, H., ... Stern, H. (1985). *Le décor géométrique de la mosaïque romaine. Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes* (C. 1-II). Paris.
- Baştürk, Y. (2021). *Doğan Arslan Mescidi Duvar Yüzeylerindeki Tasvirler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı, Denizli.
- Bell, G. (1982). *The Churches and Monasteries of The Tur'Abdin*. London: The Pindar Press.
- Beyazıt, M. (2014). Aizanoi Antik Kentinde Bulunan Grafitilerde Kopuz ve Âşıklar. *Sanat Tarihi Dergisi*, 23(1), 83-119. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/16534/172556> adresinden erişildi.
- Beyazıt, M. (2018). *Aizanoi Zeus tapınağı'ndaki Türk izleri*. (E. Özer, Ed.)Aizanoi. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Beyazıt, M. ve Göktürk, B. D. (2022). Yandaklıdere Petroglifleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 1-44. <http://search/yayin/detay/1125962> adresinden erişildi.
- Bilici, Z. K. (Ed.). (2022). *Anadolu Selçuklu Çağı Taçkapıları* (C. 1-2, C. 1). Ankara: Selçuklu Belediye Başkanlığı.
- Bozer, R. ve Çeken, M. (Ed.). (2016a). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası Müze* (C. 1-2, C. 1). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Bozer, R. ve Çeken, M. (Ed.). (2016b). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası Müze* (C. 1-2, C. 2). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Çakmakoglu Kuru, A. (2008). Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi. *Erdem*, (51), 23-52. doi:10.32704/erdem.2008.51.023
- Çankaya, A. (2015). Kültür etkileşiminin kayaüstü resimlerde yansıması. *Ayrıntı Dergisi-Göller Bölgesi (Burdur, Antalya, Isparta, Afyon) Ekonomi ve Kültür Dergisi*, (3(22)), 48-52.
- Eraşar, O., Karpuz, H., Divarçı, İ., Kuş, A. ve Şimşek, F. (Ed.). (2014). *Büyük Selçuklu Mirası—Müzeler* (2. Baskı., C. 1). İstanbul: Kristal Matbaacılık / Selçuklu Belediyesi.
- Etgü, M. (2016, 14 Aralık). Tarihi oyun “mangala” Akçakalelilerin vazgeçilmezi. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/tarihi-oyun-mangala-akcakalelilerin-vazgecilmezi/706077> adresinden erişildi.
- Gital, B. D. (2015). *Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı, Denizli.
- Gökçe, M. ve Eroğlu, E. (2023). Batı Toroslarda Bulunan Kaya Resimlerinin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Önemi. 9. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 501-517). İstanbul University Press. doi:10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.035
- Göktürk, B. D. (2021). *Ankara Gündül Adalıklı Petroglifleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı, Denizli.
- Göktürk, B. D. (2023). Ba'rûr Hanı Grafitilerinin Türk Kaya Resimleri ile Bağlantıları Üzerine Bir Değerlendirme (ss. 1351-1370). X. Uluslararası Türkoloji Kongresi (Modern Türkoloji: Temel Paradigmalar ve Disiplinlerarasılık) / 17-20 Ekim 2023 Türkistan-Kazakistan, sunulmuş bildiri, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Gürbiyık, C. ve Çilingiroğlu, Ç. (2019). İzmir de Yeni Keşfedilen Kaya Üstü Tasvirleri. *Phaselis*, (5), 161-168. doi:10.18367/Pha.19010
- Kıldıroğlu, M. ve Çelik, B. (2022). Urfa'da Bulunan Oğuz Damgaları (C. IV, ss. 457-486). XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Eylül 2018 Kongreye Sunulan Bildiriler, sunulmuş bildiri, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kürkçüoğlu, A. C. (2002). Anadolu'nun En Önemli Turizm Güzergahlarından Biri: Cabir El-Ensar Harran-İmam Bakır-Han El-Ba'rur-Şuayp Şehri-Soğmatar-Eyyüp Nebi Güzergahı ve Bu Bölgedeki Ören Yerleri.

- Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir* içinde (s. 154). Ankara: Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (Şurkav) Yayınları.
- Kürkçüoğlu, A. C. ve Güler, S. E. (2010). *Tarih ve Turizm Şehri Şanlıurfa* (1. bs.). Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.
- Kürkçüoğlu, C. (2013). *Şanlıurfa İli Camileri*. Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Metin, H. (2018). Pisidia Altıkaplı Kaya Kilisesi'ndeki Kaya Üstü Resimlerine (Petroglif) İlişkin Bir Gözlem. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17 Prof.Dr. Hüseyin Sever Armağan Sayısı), 164-176. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/42090/506347> adresinden erişildi.
- Murray, P. ve Murray, L. (2013). *The Oxford Dictionary of Christian Art & Architecture Second Edition*. (T. Jones Devonshire, Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Özgül, O. (2021). Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri. *Belleten*, 85(304), 781-818. doi:10.37879/belleten.2021.781
- Polat, N., Çokoğullu, S., Memduhoğlu, A., Ulukavak, M., Şenol, H. İ., Oral, M., ... Marangoz, Ö. (2021). İha Fotogrametrisinin Arkeolojik Yüzey Araştırmalarına Katkılarının İncelenmesi. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. doi:10.22520/tubaar.2021.28.009
- Redford, S. (2007). The Kible Wall of the Kargı Hanı, (X), 351-368.
- Sinclair, T. A. (1990). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey* (C. IV). London: The Pindar Press.
- Somuncuoğlu, S. (2008). *Taştaki Türkler: Sibirya' dan Anadolu'ya*. İstanbul: A-Z Yapı.
- Soydan, E. (2013). Batman'da Yeni Bir Keşif: Deraser (Arık). *Journal of Turkish Studies*, 8(Volume 8 Issue 6), 665-686. doi:10.7827/TurkishStudies.4638
- Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017). Eskişehir/Seyitgazi Kümbet Köyünde Bulunan Himmet Baba Kümbeti Üzerine Yeni Düşünceler (C. 2, ss. 622-652). XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016), sunulmuş bildiri, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Temple, Ç. (2013). *Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=CddtKgiVIIImkfzgVKMMRkw&no=UnSLakG5u0cOhbYkrtmC-w> adresinden erişildi.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri (Selçuklu Dönemi)* (C. 1-3, C. 1). Ankara: Güven Matbaası.
- Tümer, H. (2017). *Van-Hakkari dağlık bölgesi kaya resimleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Ana Bilim Dalı / Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Uyanık, M. (1974). *Petroglyphs of South-Eastern Anatolia*. Graz.
- Ülkümen, O. (2019). H. Muşmal, E. Yüksel ve M. A. Kapar (Ed.), *Karaman Araştırmaları* içinde (C. I, ss. 533-552). Konya: Palet Yayınları.
- Yardımcıel, A. ve Gizlenci, E. (2016). Kaya Resimleri Örneğinde Borluk Vadisi Ekolojisinin Yansıması: Bir Eski Çağ Kesiti. *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (9 (2)), 52-60.
- Yılmaz, F. (2018). Aziz Yuhanna Haç Kilisesi (İzmir/Selçuk) Sütunlarındaki Türk İzleri (ss. 291-302). 2. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi, 2-5 Aralık 2015, sunulmuş bildiri, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.